

## TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA LAMBDASİZM SİGMATİZM MESELESİNİN İZLERİ\*

*The Traces of Turkic Lambdacism/Sigmatism Phenomenon on the Dialects of Turkish*

*Следы ламбдаизма и сигматизма в диалектах турецкого языка*

**Hüseyin YILDIZ\*\***

*Gazi Türkiyat, Güz 2014/15: 105-134*

**Özet:** Lambdasizm / sigmasizm konusu gerek Türk lehçeleri arasında, gerekse Türkçeyle akraba olan diğer diller arasında tanıklanan örneklerden ortaya çıkmış problemlerdir. İçinde /l/ ünsüzü bulunan bazı kelimelerin bir başka dilde ya da lehçede /ş/’li olarak görülmesi, probleme sebep olan soruyu sordurmuştur: Hangisi daha arkaiktir?

İlk olarak W. Schoot’un ortaya koyduğu bu problem hakkında Radloff, Gombocz, Németh, Benzing, Clauson, Meyer, Róna-Tas, Nauta, Scherner, Adamović, Ramstedt, Poppe, Räsänen, Menges, Pritsak, Tenişev, Miller, T. Tekin, Setälä, Şçerbak, Bouda, Johanson, Serebrennikov, Ceylan, Yılmaz, Ersoy gibi bilim adamlarının çalışmaları bulunmaktadır.

Şimdiye kadar gerek eser, gerek dönem, gerek lehçe, gerekse dil esaslı yapılan lambdasizm / sigmatizm çalışmaları; temelde kelime listelerinden oluşmaktadır. Bu listelerde çoğu zaman bir kelimenin bir dil ya da lehçede /l/ sesiyle, bir başka dil ya da lehçede ise /ş/ sesiyle kullanılan şekilleri gösterilmekte olup bazı örnekler aynı lehçe ya da dil içinde de bulunabilmekte, bazıları da çeşitli delillere dayanarak farazî olabilmektedir. Bu çalışmada Derleme Sözlüğü’nden hareketle tespit edilen ve lambdasizm / sigmatizm örnekleri olarak gösterilebilecek olan kelime listeleri esasında; inceleme, değerlendirme ve sınıflandırmalar yapılacaktır; böylelikle de lambdasizm / sigmatizm meselesinin Türkiye Türkçesi ağızları arasında da örneklerinin bulunabildiği gösterilmiş olacaktır.

**Anahtar kelimeler:** Türkiye Türkçesi Ağızları, lambdasizm, sigmatizm

**Abstract:** Lambdacism/sigmatism is a phenomenon which appears in Turkic languages as well as in other languages which are relatives of Turkic. That some words involving /l/ are seen in another dialect or language with /ş/ arises the question: Which one of them is more archaic?

The phenomenon first was introduced by W. Schoot has been dealt with by Radloff, Gombocz, Németh, Benzing, Clauson, Meyer, Róna-Tas, Nauta, Scherner, Adamović, Ramstedt, Poppe, Räsänen, Menges, Pritsak, Tenişev, Miller, T. Tekin, Setälä, Şçerbak, Bouda, Johanson, Serebrennikov, Ceylan, Yılmaz, Ersoy.

Studies on the phenomenon based on a text, a period, a dialect or a language have essentially been word lists. In these lists, have been indicated comparison of lexemes of which is with /l/ and with /ş/ in a dialect or language. Some of those examples might be in a dialect or in a language, whereas others, depending on evidents, might be hypotetic.

Depending on the words compiled from Derleme Sözlüğü as examples which can be regarded of lambdacism/sigmatism, this paper comprises examination, assessment and classification on the material, thus it will be presented that the dialects of Turkish also have examples of the phenomenon.

\* Bu makale 16-18 Ekim 2014 tarihleri arasında Elazığ’da düzenlenen VII. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu’na sunulan bildirinin geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

\*\* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. hyildiz@gazi.edu.tr

**Key words:** Turkey Turkish Dialects, lambdacism, sigmatism, classification

**Аннотация:** Тема ламбдаизм/сигматизм, проблема возникшая в результате приведенных примеров как из тюркских диалектов, так и из родственных языков тюркских языков. Примеры слов, где буква /л/ на другом языке или же на другом диалекте употребляется в форме /ш/ породил вопрос: Какая из них архаичнее?

Об этой задаче выдвинутой В. Шутсом сделана много работ такими исследователями как Радлов, Гомбодж, Немет, Бензинг, Клосон, Мейер, Рона-Тас, Наута, Шернер, Адамович, Рамсдет, Поппе, Ряснен, Менгес, Прицак, Тенишев, Миллер, Текин, Сетала, Щербак, Бода, Йохансон, Серебренников, Жейлан, Йылмаз, Эрсой и т.д. Исследования сделанные на эту тему на основании произведения, времени, языка и т.д. в основном состоит из списка слов. Этот список в большинстве случаев состоит из примеров слов с буквой /л/ и /ш/ отдельных языков или же диалектов, некоторые примеры взяты из одного и того же диалекта или же языка, а некоторые из них бывают совсем гипотетическими. В данной статье раскрывается тема ламбдаизм/сигматизм на основании списка слов выделенных из диалектного словаря турецкого языка, таким образом будет доказана что и в турецком языке имеются следы ламбдаизма/сигматизма.

**Ключевые слова:** тюркские диалекты, ламбдаизм, сигматизм.

## 1. Giriş

### 1.1. Tarihçe

*Lambdasizm* meselesi denilince akla ilk gelen husus Türkçe-Çuvaşça, Türkçe-Moğolca dil ilişkileridir. Bu konuda en önemli mesele W. School'un 1841'de ortaya koyduğu Genel Türkçe söz içi ve söz sonu z ve ş fonemlerinin Çuvaşçada sırasıyla r ve l fonemlerine denk gelmesinden kaynaklanan *rotasizm* mi *zetasizm* mi, *lambdasizm* mi *sigmatizm* mi tartışmasıdır.

*Rotasizm* ve *lambdasizm* görüşünü Radloff, Gombocz, Németh, Benzing, Clauson, Meyer, Róna-Tas, Nauta, Scherner, Adamović gibi bilim adamları savunurken; Ramstedt, Poppe, Räsänen, Menges, Pritsak, Tenişev, Miller, T. Tekin gibi bilim adamları *zetasizm* ve *sigmatizm* düşüncesindedir. Bu iki görüşün dışında farklı fonemler tasarlayanlar da olmuştur. Sözgelimi *Setülä l* fonemi için \*ž fonemini ileri sürmüş, Şçerbak ise ş foneminin uzun ünlüden sonra GT ş: Çuv. l, kısa ünlüden sonra GT ş, Çuv. ś olduğunu iddia etmiştir. Bouda, Johanson ve Serebrennikov ise bu konuda herhangi bir teklifte bulunmazlar (Ceylan 1997: 114-126).

### 1.2. Sistem ve Sınırlılık

Çalışmaya esas olan malzeme hiçbir sınıflandırmaya tâbi tutulmaksızın 200'e yakın kelimeden oluşmaktadır. Bu kelimeler çalışmada konum ve kullanım sıklığı bakımından iki yönden değerlendirilecektir. Öncelikle tespit edilen veri, kullanım sıklığına göre (*çok verili ya da tek verili*) sınıflandırıldıktan sonra, kendi içlerinde verilen örneklerdeki /l/ ve /ş/ seslerinin konumuna yönelik (*iç seste ve son seste*) bir gruplandırma da yapılacaktır.

Çalışmanın veri tabanını oluştururken klâsik yöntemle, gözle sayfa sayfa baştan sona tüm ciltleri üç defa taranan Derleme Sözlüğü (DS), aynı zamanda Türk Dil Kurumu internet sitesindeki Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü<sup>1</sup> ile de karşılaştırılmış; böylece DS’de yer almayan bazı verilerin de çalışmanın veri tabanına katılması amaçlanmıştır.

DS taramalarımızda /l/ ~ /ş/ denkliği olduğunu düşündüğümüz örnekleri kullanım sıklığı esas alınarak sınıflandırdığımızda iki ana başlıkta dört grup ortaya çıkmaktadır:

- Çok verili örnekler
- Tek verili örnekler
  - /l/ sesli tek veriler
  - /ş/ sesli tek veriler
  - Her ikisi de tek verili olanlar

Çalışmada kullanılan verilerin sunuluşunda aşağıdaki sistem uygulanmıştır:

**aplak**<sup>II-1</sup> (Kastamonu 2) “Tembel” [DS-1]

II → maddebaşı numarası

1 → altmadde numarası

(Kastamonu) → Eğer kelime tek veriyse, kullanıldığı il

[DS-1] → Derleme Sözlüğü, 1. Cilt (A)

### 1.3. Hangi Kelimeler Lambdasizm / Sigmatizm Örneği Olamaz?

*Derleme Sözlüğü* esaslı TTAS destekli yaptığımız taramada elde edilen 200’e yakın veride fonetik ve semantik örtüşme olmasına rağmen, bazı sebeplerden dolayı bunlar arasında bir l ~ ş denkliği olamayacağı kanaatine varılmıştır. Bu sebepler beş başlıkta ele alınmıştır:

- Fonetik Yaklaşma
- Morfolojik Benzerlik
- Semantik İlişkısizlik
- Yansımalar
- Tür Farklılığı

<sup>1</sup> Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü: [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_ttas&view=ttas](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas)

<sup>2</sup> Bir kelimenin tek şekilli olması, onun kullanım sıklığının az olduğu anlamına gelmemelidir. Mesela [9] numaralı *filik* ~ *fişek* örneklerinde /l/ tarafında *filik*<sup>l-1</sup>, *filik*<sup>l-2</sup>, *filik*<sup>l-3</sup>, *filik*<sup>l-4</sup>, *filik*<sup>l-7</sup>, *filik*<sup>l-8</sup>, *filik*<sup>l-9</sup> ve *filik* sekiz şekilde geçmekteyken, bunun karşılığı olarak sunulan *fişek*<sup>ll</sup> verisi tek şekillidir. Ancak kullanım sıklığına bakıldığında *fişek*<sup>ll</sup> verisinin beş farklı ilde (Isparta, Denizli, Zonguldak, Sivas ve Muğla) tespit edildiği görülmektedir. Bu bakımdan, veriler değerlendirilirken yanında (Kastamonu) biçiminde yer bilgisi yazmayan verilerin birden çok yerde tanıklandığı akıldan çıkmamalıdır.

### 1.3.1. Fonetik Yaklaşma

Anlam bakımından aralarında yakınlık olan veya aynı kavram alanı içinde bulunan bazı kelimeler, çeşitli fonetik hadiseler sonunda birbirine yaklaşabilir ve iki kelime arasında bir  $l \sim \text{ş}$  denkliği var gibi algılanabilir.

Sözgelimi *alma*<sup>2</sup> kelimesi “bir çeşit erik”, *aşma*<sup>II-2</sup> kelimesi ise “kayısı, erik, şeftali gibi meyvaların çekirdeği çıkarılarak kurutulmuşu” anlamındadır ve her ikisi de DS’de geçmektedir. Ancak Erzurum ağzındaki *aşma* kelimesine bakıldığında “Açma; kaysı kurusu (açılarak kurutulduğu için bu ad verilmiştir). | *aşma kete*: içerisi kavrulmuş unla doldurulmuş yufkalardan katlanarak yapılmış bir tür çörek. | *ağız /deri aşma*: kilim dokumada uzatmaların arasını açma” [Erzurum, 29] bilgisiyle karşılaştırılır. Buna DS’deki *açma*<sup>II</sup> maddebaşında geçen “erik ve kayısı kurusu” anlamı eklendiğinde de bu kelimeler arasında fonetik bir hadise vuku bularak *aşma* < *aç-ma* gelişiminin kurulduğu görülür. Öyleyse ilk veri olan *alma*<sup>2</sup> kelimesi, aynı kavram alanında olsa da farklı kökten gelişmiş bir kelimedir ve söz konusu olan  $l \sim \text{ş}$  denkliği için kullanılamaz.

*alma* ~ *aşma* || *alma*<sup>2</sup> “Bir çeşit erik” [DS-1] » *aşma*<sup>II-1</sup> “Kayısı, erik, şeftali gibi meyvaların çekirdeği çıkarılarak kurutulmuşu” [DS-1] || *krş.* *aşma* “Açma; kaysı kurusu (açılarak kurutulduğu için bu ad verilmiştir). | *aşma kete*: içerisi kavrulmuş unla doldurulmuş yufkalardan katlanarak yapılmış bir tür çörek. | *ağız /deri aşma*: kilim dokumada uzatmaların arasını açma” [Erzurum]; *aç-ma*<sup>II</sup> “Erik ve kayısı Kurusu” [DS-1]

√ *alma* < ? *alımla/almlı* ≠ √ *aşma* < aç- + {-mA+}

Aynı şekilde, ‘ılıkça’ anlamına gelen *ılcacık* kelimesi ile ‘sıcacık’ anlamındaki *ışcacık* kelimesi arasında bir  $l \sim \text{ş}$  denkliği de düşünülemez. Her ne kadar morfolojik olarak aynı eklerle türemiş olsalar da; bu kelimelerin arkaik şekillerine bakıldığında aralarında bir kök ayrılığı görülür ve bu ayrılık fonetik bir değişme olan  $s > \text{ş}$  değişimiyle ilgilidir (Bu değişim için bk. Karahan 2011: 380-398).

*ılcacık* ~ *ışcacık* || *ılcacık*, *ılcak*<sup>I-1</sup> “Ilıkça” [DS-7] » *ışcacık*, *ıscacuh* “Sıcacık” [DS-7]

√ *ılık* + {+CA+} + {+CIk+} ≠ √ *ısık* + {+CA+} + {+CIk+}

Bu tür kelimelere diğer örnekler:

*badal* ~ *badaş* || *badal*<sup>VIII</sup> “Akran, eş, denk” [DS-2] » *badaş*, *badak*<sup>VI</sup>, *badaşık*<sup>I</sup>, *badeş*<sup>I</sup>, *bağdaşık*<sup>I-4</sup> “Arkadaş, okul arkadaşı, bir arada bulunan, birlikte iş yapan insanlar, ortak” [DS-2]

*calkur* ~ *caşkur* || *calkur* “Çam ağacının, kesildikten sonra geride kalan çürümüş kökü” [DS-3] » *caşkur*, *cakşır*, *çağşır*<sup>I-1</sup>, *caşır*, *çahşır*<sup>I</sup>, *çaşgır*<sup>III</sup>, *çâşır*<sup>II-1</sup> “Kırlarda yetişen, susuzluğa dayanan bir çeşit ot” [DS-3]; *çağşır* (I-2 “Dere otuna benzer yemeği yapılan bir çeşit ot” [DS-3])

*gevre-* ~ *gevşe-* || *gevlemek*<sup>(Denizli)</sup>, *gevmek* “Ağızda katı bir şey çiğnemek, geniş getirmek” [DS-6] » *gevşemek* “Ağızda katı bir şey çiğnemek, geniş getirmek” [DS-6]

*kelek* ~ *keşek* || *kelek*<sup>v</sup> “Duvar örülürken tuğlalar arasına doldurulan çamur” [DS-8] » *keşek*<sup>l</sup>, *kesek*<sup>l</sup> “Belin ya da çapanın çıkardığı sıkışmış kuru, iri toprak parçası” [DS-8]

*yalak* ~ *yâşak* || *yalah*, *yalak*<sup>ll-1</sup>, *yalacan*<sup>l-1</sup>, *yalagız*<sup>2</sup>, *yalaka*<sup>3</sup>, *yalaktar*, *yalamaşçı*, *yalavıç*<sup>l-1</sup>, *yalavuç*<sup>ll-1</sup>, *yalican* “Geveze, boşboğaz, söz taşıyarak arabozan” [DS-11]; *yalak*<sup>l-1</sup>, *yalaka*<sup>2</sup>, *yalaktar*, *yalican* “Geveze” [DS-12] » *yâşak*<sup>l</sup>, *yağışak*<sup>l</sup>, *yanrağı*, *yansak*, *yañşah*, *yañşak*<sup>l</sup> “Geveze, densiz, yersiz konuşan” [DS-11]; *yanışak*, *yañışak* “Geveze” [DS-11]

### 1.3.2. Morfolojik Benzerlik

Türkçe fiil köklerinden yeni kelimeler türetilirken sık kullanılan çatı eklerinden ikisi olan {-l-} ve {-ş-} ekleri, kullanımına bağlı olarak *edilgenlik*, *dönüşlülük* ya da *işteşlik* bildirebilmektedir. Aynı kökten türeyen yeni kelimeler arasında zamanla anlamca bir benzerlik ya da aynılık oluşabilir. Kök ve ek bilgisi bilinmediği takdirde, bu iki kelime arasında bir *l* ~ *ş* denkliği var gibi algılanabilir.

Sözelimi “uzaklaşmak, uzamak, ara açılmak” anlamlarına gelen *ıral-* fiiliyle birbirini aynı anlamları paylaşan *ıraş-* fiili arasında bir denklik olmadığı, yine harfiyen aynı anlamı taşıyan *ıra-* fiiline bakıldığında görülecek ve bu iki fiilin *ıra-* fiilinin türevleri olduğu anlaşılabacaktır. Öyleyse *ıral-* ve *ıraş-* fiilleri aynı kökün türevleri olan anlamdaş kelimelerdir ve söz konusu olan *l* ~ *ş* denkliği için kullanılamaz.

*ıral-* ~ *ıraş-* || *ıralmak* “Uzaklaşmak, uzamak, ara açılmak” [DS-7] » *ıraşmak* “Uzaklaşmak, uzamak, ara açılmak” [DS-7] || *krş.* *ıramak*<sup>l</sup> “Uzaklaşmak, uzamak, ara açılmak” [DS-7]

$$\sqrt{\text{ıra-}} + \{-l\} \neq \sqrt{\text{ıra-}} + \{-l\}$$

Bu tür kelimelere diğer örnekler:

*anıl-* ~ *anış-* || *anılmak*<sup>2</sup> “Sözü edilmek, bahsedilmek, anılmak” [DS-1] » *anışmak*, *anışmak*<sup>l</sup> “Birini anmak, birinin arkasından sözünü etmek: *Şimdi seni anışıyorduk.*” [DS-1]; *anışmak*, *anışmak*<sup>2</sup> “Konuşmak, söyleşmek, anlatmak: *Çocuk ölmüş, demin adamlar anışıyordu.*” [DS-1]; *anışmak* “Birlikte anmak (birini)” [DS-12]

*dıkıl-* ~ *dıkış-* || *dıkılmak*<sup>l-1</sup>, *dıkılmag* “Girmek, sokulmak” [DS-4]; *dıkılmak* “İçeri girmek, sokulmak” [DS-12]; *dıkılmak* “Girmek” [Adana] » *dıkışmak*<sup>(Burdur)</sup> “Bir yere iyice dolmak: *Siz elli kişi şu eve dıkışm.*” [DS-4]

*emilik* ~ *emişik* || *emilik*<sup>ll</sup> “Üvey amca” [DS-5]; *emilgatil* “Akrabalık” [DS-5] » *emişik*<sup>l</sup>, *emiş*, *emişig*, *emişme*<sup>l-1</sup>, *emişük*, *emüşük*, *emişüklü* “Süt kardeş” [DS-5]; *emişik* “Süt kardeş” [DS-12] || *krş.* *emilik*<sup>l</sup> “Bir haftalık keçi yavrusu” [DS-5], ayrıca *krş.* *emil-*, *emiş-*.

*gatıl-* ~ *gatiş-* || **gatılmak**<sup>1</sup> “Karışmak, birbirine girmek” [DS-6]; **gatılmak** “Katılmak” [Güney-Batı Anadolu] » **gatişmak** “Katışmak, katılmak” [DS-6]

*ıkıl-* ~ *ıkış-* || **ıkılmak**, **ıkılamak**<sup>1</sup> “Yorgunluktan, hastalıktan ya da sıkıntıdan sık sık nefes almak, inlemek” [DS-7]; **ıkılmak**<sup>1</sup> “Yük altında sık sık solumak” [DS-7] » **ıkışmak**<sup>1-1</sup>, **ıkışlamak**<sup>1</sup>, “1. Yük altında sık sık solumak” [DS-7]; **ıkışmak**<sup>1-2</sup> “Çok yorulmak, yürüyememek” [DS-7]; **ıkışmak**<sup>1-3</sup> “Çabalamak, zorlanmak” [DS-7]; **ıkışmak** “Dağınık biçimde oturmak, yayılmak” [DS-12]

*kovul-* ~ *kovuş-* || **kovulmak** “İnek çiftleşmek istemek, boğaya gelmek” [DS-8] » **kovuşmak** “İnek çiftleşmek istemek, boğaya gelmek” [DS-8]

*onul-* ~ *oñuş-* || **onulmak**<sup>1</sup> “İyileşmek (yara için)” [DS-9]; **onulmak**<sup>2</sup> “Sıkıntıda olan kimse rahata kavuşmak” [DS-9] » **oñuşmak**<sup>1-1</sup>, **oñuşmak** “Yara kapanmak” [DS-9]; **oñuşmak**<sup>1-2</sup> “Sağlığı düzelmek” [DS-9]; **oñuşmak**<sup>11</sup> “Yara iyileşmek” [DS-12]

*örül-* ~ *örüş-* || **örülmek**<sup>IV-1</sup> “Kavgaya etmek” [DS-9]; **örülmek**<sup>IV-2</sup> “Öfkeli öfkeli ve üsteleyerek konuşmak” [DS-9] » **örüşmek** “Kavgada birbirine girmek” [DS-9]

*şaklak* ~ *şakşak* || **şaklak**<sup>1</sup> “Şen, geveze” [DS-10]; **şakırdak**<sup>III-1</sup> “Şen, geveze” [DS-10] » **şakşak**<sup>1</sup> “Geveze” [DS-12]; **şakşak**<sup>V</sup> “Geveze” [DS-10] || *krş.* **şakımak** “Şenlenmek, şen şatır olmak” [Güney-Batı Anadolu]; **şakımak**<sup>III</sup> “Çok konuşmak” [DS-10]

*şallakçı* ~ *sakşakçı* || **şallakçı** “Yüze gülen, dalkavuk” [DS-10]; **şalabos** “Yüze gülen, dalkavuk” [DS-10]; **şalaman** “Yüze gülen, dalkavuk” [DS-10]; **şallō** “Yüze gülen, dalkavuk” [DS-10]; **şallocu** “Yüze gülen, dalkavuk” [DS-10] » **şakşakçı**<sup>1</sup> “Yüze gülen, dalkavuk” [DS-10]; **şakşakçı**<sup>II</sup> “Alkış tutan” [DS-10]; **şakşakçı** “El çırpın” [DS-12]

*takıl-* ~ *takış-* || **takılmak**<sup>1</sup> “Şaka yapmak, alay ederek eğlenmek” [DS-10] » **takışmak**<sup>1</sup> “Şaka yapmak, alay ederek eğlenmek” [DS-10]

*takıl-* ~ *takış-* || **takılmak**<sup>2</sup> “Arkasından gitmek, peşine düşmek” [DS-10] » **takışmak**<sup>2</sup> “Arkasından gitmek, peşine düşmek” [DS-10]; **takışmak**<sup>1</sup> “Birinin arkasından gitmek, izlemek” [DS-12]

*yamıl-* ~ *yamış-* || **yamılmak**<sup>1-1</sup> “Eğrilmek, bükülmek, çarpılmak” [DS-11]; **yamılmak**<sup>1-2</sup> “Bir yana yaslanmak” [DS-11]; **yamılmak**, **yamulmak** “Eğrilmek, çarpılmak” [DS-12]; **yamılmak** “Yamulmak” [Kütahya] » **yamışmak**<sup>1-1</sup> “Hafifçe eğilmek” [DS-11]; **yamaşmak**<sup>1</sup> “Eğilip bükülmek, ezilmek (insan için)” [DS-11]

*yetil-* ~ *yetiş-* || **yetilmek**<sup>1</sup> “Olgunlaşmak, yeterince büyümek” [DS-11] » **yetişmek** “Olgunlaşmak” [DS-11]; **yetişmek** “Yetişmek, olgunlaşmak” [Doğu Trakya] || *krş.* **yetirilmek** “Olgunlaşmak, yeterince büyümek” [DS-11]; **yetmek**<sup>1</sup> “Olgunlaşmak” [DS-11]

*yumul-* ~ *yumuş-* || **yumulmak**<sup>1</sup> “Saklambaç oyununda ebe gözlerini kapamak” [DS-11]; **yumulmak**<sup>2</sup> “Gizlenmek” [DS-11] » **yumuşmak**<sup>11</sup> “Saklambaç oyu-

nunda ebe gözlerini kapamak" [DS-11] || *krş.* **yumulmah, yumulmak**<sup>1-2</sup> "Utanarak saklanmak, çekingen davranmak" [DS-12]

### Sempati Eki -(X)ş

Türkçede bazı kelimelerde {-(X)ş} ekinin sempati fonksiyonunda kullanıldığı da görülür. Bu durumda son sesinde /-l/ bulunan bazı kelimelerin sempatik biçimleri, bir lambdasizm ~ sigmatizm verisi zannedilebilir.

**bıdıl ~ bıdış || bıdı<sup>III</sup>** "Küçük" [DS-2]; **bıdık<sup>1-4</sup>, bıdılık<sup>2</sup>, bıdılik, bıdılıç, bıdılış** "Küçük" [DS-2] » **bıdış, bıdış** "Küçük" [DS-2] || *krş.* **bıdık bıdık<sup>1</sup>, bıdımk<sup>II</sup>, bıdik, bıız, bılık<sup>I</sup>, bıttı, bızdık<sup>III-2</sup>, bıttık<sup>III</sup>** "Küçük" [DS-2]

**gibil ~ gibil ~ gibiş gibiş || gibil gibil<sup>(Icel)</sup>** "Göz kapağı ve kirpiklerin sık sık hareket etmesini anlatır" [DS-6] » **gibiş gibiş<sup>(Icel)</sup>** "Göz kapağı ve kirpiklerin sık sık hareket etmesini anlatır" [DS-6]

**göbül ~ göbeş || göbül<sup>I</sup>, göde<sup>1-1</sup>** "Kısa boylu, şişman, göbekli" [DS-6] » **göbeş** "Kısa boylu, şişman, göbekli" [DS-6] || *krş.* **göbel<sup>III</sup>** "Sınırları ayırmak için tarla kenarlarında yapılan toprak tepelikler" [DS-6]

**güdül ~ güdüş || güdül<sup>II-4</sup>** "Kulpu ve boğazı kırık toprak testi" [DS-6] » **güdüş** <sup>(Tekirdağ)</sup> "Emziği kırık ibrik" [DS-6]

**hombul ~ hopuş || hombul<sup>III</sup>** <sup>(Kayseri)</sup> "Obur (kimse)" [DS-7] » **hopmuş, hopuş** "Çok şişman (kimse)" [DS-7]

**hontul ~ hontuş || hontul, hontol** "Kaba: *Hontul adamın lafına ne bakarsın.*" [DS-7] » **hontuş<sup>1</sup>** "Kaba" [DS-7]; **hontuş<sup>2</sup>** "Üst üste, kat kat giyinen (kimse)" [DS-7]

**küpül ~ küpüş || küpül<sup>I</sup>** <sup>(Sivas)</sup> "İri karınlı (kimse)" [DS-8] » **küpüş, küpüş<sup>I</sup>** "Kısa boylu, şişman (kimse)" [DS-8]

**popul popul ~ popuş popuş || popul popul<sup>I</sup>** <sup>(Bolu)</sup> "Küçük, tombul (çocuk için)" [DS-9] » **popuş popuş<sup>I</sup>** <sup>(Bolu)</sup> "Küçük, tombul (çocuk için)" [DS-9]

**pumpul ~ pumpuş || pumpul<sup>I</sup>** "Tıraş ederken çocukların alınlarının üstünde bırakılan bir tutam saç perçem" [DS-9]; **pumpul<sup>2</sup>** "Güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler" [DS-9]; **pumpul<sup>3</sup>** "Püskül" [DS-9]; **pumpul** "Püskül. | *pümpül*" [Erzurum]; **pumpul** "Kâkül" [Elazığ] » **pupuş** "Tıraş ederken çocukların alınlarının üstünde bırakılan bir tutam saç perçem" [DS-9]; **pumpuş** "Güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler" [DS-9]

**pürtül pürtül ~ pürtüş pürtüş || pürtül pürtül<sup>I</sup>** <sup>(Bolu)</sup> "Pürüzlü (yüzeyler için)" [DS-9] » **pürtüş pürtüş<sup>I</sup>** <sup>(Bolu)</sup> "Pürüzlü (yüzeyler için)" [DS-9]

**tıkıl tıkıl ~ tıkış tıkış || tıkıl tıkıl<sup>I</sup>** <sup>(Bolu)</sup> "Gereksiz şeylerle çok dolu olma için" [DS-10] » **tıkış tıkış<sup>II</sup>** <sup>(Bolu)</sup> "Çok dolu, sıkı, sıkışık" [DS-10]; **tıkız<sup>1-1</sup>** "Çok dolu, sıkı, sıkışık" [DS-10] || *krş.* **tıkış<sup>I</sup>** "Tok: *Karnım tıkış.*" [DS-10]

*tırtıl ~ tırtış* || *tırtıl*<sup>1</sup> “Hasta, zayıf” [DS-10] » *tırtış, tırtış, tırtış* “Zayıf, cılız: Tırtış çocuk.” [DS-10]

*tombul ~ tombuş* || *tombul*<sup>2</sup> “Şişman, etine dolgun: İçeride tombul yanakları kı-zarmış, ter içinde tıknaz bir kadın kıvranıyordu. S. F. Abasıyanık” [GTS] » *tombuş* “tombul, toplu” [DS-12]; *tombuş*<sup>1</sup> “Şişmanca, tombul” [DS-10]; *tombiş* “Şişmanca, tombul” [DS-10] || *krş. tombilik* “Şişmanca, tombul” [DS-10]; *tombilik* “tombulca” [Erzincan]; *tombik* “Şişmanca, tombul” [DS-10]

*topul topul ~ topuş topuş* || *topul topul* (Bolu) “Tombul ve sevimli (çocuk için)” [DS-10] » *topuş topuş* (Bolu) “Tombul ve sevimli (çocuk için)” [DS-10]; *topuş gibi* “Toplu, şişman” [DS-12]

### 1.3.3. Semantik İlişkısizlik

Fonetik benzerliği olan iki kelime arasındaki anlamca benzerlikler her zaman bu iki kelime arasındaki bir denkleğin işareti olmayabilir. Bunun bizce temel üç sebebi vardır: *anlam yakınlığı, kavram alanı ortaklığı ve derin yapı kurgusu.*

#### 1.3.3.1. Anlam Yakınlığı

Semantik olarak aralarında bir çağrışım olan bazı kelimeler – özellikle aynı kavram alanı içinde buluyorsa – fonetik benzerliğin de etkisiyle birbirine denk gibi algılanarak aralarında bir *l ~ ş* denkliği olduğu düşünülebilir.

Sözelimi “sıklık” kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde, “çok, pek” anlamındaki *belik*<sup>IV-1</sup> ve “kalabalık” anlamındaki *belik*<sup>IV-2</sup> kelimeleri ile “bir araya gelmiş ot ve ekin demetlerinin meydana getirdiği büyük yığın” anlamındaki *beşik*<sup>1</sup> kelimesi “sıklık” kavram alanı içinde yer alabilmektedir. İlk ikisinde söz konusu olan ‘çok ve kalabalık olma’ iken, üçüncüde ‘yığın’dır. Her üçünde de ‘sayıca çokluk’ söz konusudur. Bu veriler delil olarak kabul edildiğinde *belik*<sup>IV-1</sup>, *belik*<sup>IV-2</sup> ve *beşik* kelimeleri arasında bir denklik kurularak bir *l ~ ş* denkliği varsayılabilir. Aynı zamanda bu türden veriler semantik olarak *tam örtüşmediği* sebebiyle denklik örnekleri arasında gösterilmeyebilir. Yine de bu türden örnekleri sıralamak, konu üzerinde düşünenler için yeni fikirlerin doğmasına sebep olabilir:

*balavurt ~ başavut* || *balavurt* “Söz ve hareketleri kaba olan (kimse)” [DS-2] » *başavut* “Geveze” [DS-2]

*belik ~ beşik* || *belik*<sup>IV-1</sup> “Çok, pek” [DS-2]; *belik*<sup>IV-2</sup> “Kalabalık” [DS-2] » *beşik*<sup>1</sup> “Bir araya gelmiş ot ve ekin demetlerinin meydana getirdiği büyük yığın” [DS-2]

*hırtıl hırtıl ~ hırtış* || *hırtıl hırtıl*<sup>1</sup> “Eskiyen elbisenin taraz taraz olmasını anlatır” [DS-7]; *hırtıl hırtıl*<sup>2</sup> “Derinin pürüzlenmesini, sertleşmesini anlatır” [DS-7] » *hırtış*<sup>1</sup>, *hırtıl*<sup>1</sup>, *hırtık*<sup>1</sup>, *hırtıl*<sup>1-2</sup> “Zayıf, hastalıklı” [DS-7]; *hırtış*<sup>III</sup> “Kazınan işkembeden çıkan posa” [DS-7]; *hırtış*<sup>IV</sup> “Kepek” [DS-7]; *hırtış*<sup>V</sup> “Ciltteki pürüzler” [DS-7] || *krş. hırtışmak*<sup>II-1</sup> “Büzüşmek, bozulup pörsümek” [DS-7] || *krş. tırtıl ~ tırtış*

*ıbil ıbil ~ ıgış* || *ıbil ıbil, ıblık ıblık*<sup>1</sup> “Çok tombul, bılık bılık” [DS-7] » *ıgış*  
“Çok yemek nedeniyle olan mide şişkinliği” [DS-7] || *krş. bığıl bığıl ~ bıgış bıgış*

*kavlak ~ kavşak* || *kavlak*<sup>1</sup> “Yaşlı, zayıf öküz” [DS-8]; *kavlak*<sup>II</sup> “İçi çürük, kurumuş ağaç” [DS-8]; *kavlak, gavlah* “Çıplak, soyulmuş” [DS-12] » *kavşak*<sup>1</sup>, *kağşak*<sup>1</sup> “Eskimiş, gevşemiş, yıkılmağa yüz tutmuş eşya, yapı” [DS-8] || *krş. kavçar* “İçi çürük, kurumuş ağaç” [DS-8]

*kelik ~ keşik* || *kelik*<sup>1-5</sup> “Yünden örülmüş terlik” [DS-8]; *kelik*<sup>1-1</sup>, *kelek*<sup>III</sup>, *kelte*<sup>1-1</sup>, *kelteki* “Eski ayakkabı” [DS-8]; *kelik*<sup>1</sup> “Ayakkabı” [DS-12]; *kelik*<sup>2</sup> “Eski ayakkabı” [Malatya]; *kelik*<sup>1-2</sup> “Çocuk ayakkabısı, patik” [DS-8]; *kelik*<sup>2</sup> “Çocuk patiği” [DS-12]; *kelik* “Çocuk patiğine verilen ad” [Malatya]; *kelik*<sup>1-3</sup> “Potin, çizme” [DS-8]; *kelik*<sup>1-4</sup> “Meşin, deri” [DS-8]; *kelik*<sup>3</sup> “Terlik” [DS-12]; *kelik*<sup>1-6</sup> “Çorap tabanı” [DS-8]; *kelik*<sup>1-7</sup> “Konç: Çorabın keliği.” [DS-8] » *keşik*<sup>1-1</sup> “Renkli yünden örülen bel bağı” [DS-8]; *keşik*<sup>1-2</sup> “Kıldan örülmüş urgan” [DS-8]; *keşik* “Elle örülmüş kemer” [Elazığ]; *keşük* “İnce örülmüş kuşak” [DS-8]; *keşik*<sup>III</sup> “Yemeni” [DS-8]

*kotal ~ kotaş* || *kotal, kodalak*<sup>IV-1</sup> “Kısa boylu, tıkız (kimse)” [DS-8] » *kotaş*  
“Kısa ve kalın (burun için): Şu adamın burnu ne kotaş.” [DS-8]

*tulhum ~ tuşba* || *tulhum*<sup>1</sup> “Sarı benizli, sıska” [DS-10]; *tulhum*<sup>II</sup> “Sararmış, porsumuş (hıyar, kabak vb. sebzeler, için)” [DS-10] » *tuşba*<sup>1</sup> “Çürümüş, ezilmiş meyve: Ali armutların tuşbalarını seç.” [DS-10]

### 1.3.3.2. Kavram Alanı Ortaklığı

Bir kavram alanı içinde bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak o kavramla ilgili pek çok kelime bulunabilir. Bu kelimelerden bazıları /l/ sesli bir kelimeyi, bazıları da /ş/ sesli bir kelimeyi bünyesinde barındırabilir. Söz gelimi ‘erik’ anlamındaki *alı* kelimesi ile ‘armut’ anlamındaki *aşı* kelimesi iki farklı meyveyi karşılarsa da aynı kavram alanı (örn. *meyveler*) içinde yer aldıklarından aralarında bir *l ~ ş* denkliği ihtimali varsayılabilir. Aynı şekilde ‘köpek yavrusu’ anlamındaki *kabel* kelimesi ile ‘boynuzu çıkmayan küçükbaş ya da büyükbaş hayvan’ anlamındaki *kabeş* ve *kabış*<sup>1</sup> kelimeleri arasındaki fonetik benzerliğe aynı kavram alanı içinde olmaları da eklenince bir denklik tasavvuru akla gelebilir.

*alı ~ aş*<sup>1</sup> || *alı* “Erik” [DS-1] » *aşı*<sup>III</sup> “Armut” [DS-1]

*göbül ~ göbüş* || *göbül*<sup>II</sup> “Karın” [DS-6] » *göbüş*<sup>III</sup> “Göbek” [DS-6]

*ibili ~ ibiş* || *ibili*<sup>III-1</sup> “Hindi” [DS-7]; *ibili*<sup>III-2</sup> “Hotozlu serçe” [DS-7] » *ibiş*<sup>II</sup> “Ördek” [DS-7]

*ılgın ~ ısgın* || *ılgın*<sup>1</sup>, *ılğın*<sup>II</sup>, *ılgin* “Dere ve çay kıyılarında biten, sepet örmeye yarayan bir çeşit söğüt ağacı” [DS-7] » *ısgın*<sup>1</sup>, *ıçgın*, *ıçkın*<sup>1</sup>, *ışkın*<sup>1</sup> “Bir yıllık ağaç sürgünü” [DS-7]; *ısgın*<sup>2</sup> “Kayalık yerlerde ve dağlarda yetişen, yenilebilir bir çeşit ot” [DS-7]; *ısgın*<sup>3</sup> “Karabuğdaygillerden, hekimlikte kullanılan bir çeşit bitki, *Rheum Polygonaceae*” [DS-7]; *ısgın* “Ağaç sürgünü” [Ordu]; *ışkın*<sup>2</sup>

"Kayalık yerlerde ve dağlarda yetişen, yenilebilir bir çeşit ot" [DS-7]; **ışgın** "Taze sürgün" [Adana-Osmaniye]

**kabel** ~ **kabeş** || **kabel** "Köpek yavrusu" [DS-8] » **kabeş**, **kabiş**<sup>1</sup> "Boynuzu çıkmayan küçükbaş ya da büyükbaş hayvan" [DS-8]

**kanlak** ~ **kaşak** || **kanlak**<sup>1</sup> "Denizin çekilmesiyle ortaya çıkan kara parçası" [DS-8] » **kaşak** "Dik kayalık yerlerdeki dar yollar, uçurum" [DS-8]

**kolan** ~ **koşan** || **kolan**<sup>1</sup> "Yünden ya da ipekten yapılmış üzeri işli ince kuşak" [DS-8]; **kolan**<sup>2</sup> "Kuşakların üstüne gerilen üç santimetre eninde kayış: *Kolansız kuşak kuşanılmaz.*" [DS-8]; **kolan**<sup>3</sup> "Kayış, kuşak, kemer" [DS-8]; **kolan**<sup>1</sup> "Kıl ya da yünden dokunmuş, üstü işlenmiş, kadınların kullandıkları bir çeşit kuşak" [DS-12]; **kolan**<sup>2</sup> "İnce, yassı bağ" [DS-12]; **kolan** "Semeri, karnından dolanarak, eşeğe bağlayan kemer" [Artvin] » **koşan**<sup>IV</sup> "Kalınca halat" [DS-8]

**kolun** ~ **koşum** || **kolun**<sup>1</sup>, **kodak**<sup>1-1</sup> "Eşek yavrusu, sıpa" [DS-8]; **kolun**<sup>2</sup>, **kulunlu** "Karnında yavrusu olan at, eşek vb. hayvan" [DS-8] » **koşum** "Üç yaşında erkek manda" [DS-8]

**mala** ~ **maşa** || **mala**<sup>1-1</sup> "Mısır" [DS-9]; **mala**<sup>1-2</sup> "Harman dövüldükten sonra samandan ayrılmış tahıl" [DS-9]; **mala**<sup>1-3</sup> "Harmanda tahılın dipte kalan topraklı kısmı" [DS-9]; **maşa** "Sebze ve tütün fidesi" [DS-9]

**tabla** ~ **tapşa** || **tabla**<sup>II</sup>, **tablahanı** "Ahırlarda yem koymaya yarayan özel yer" [DS-10]; **tabla**<sup>1-3</sup> "Sığırların yem yedikleri yer" [DS-12]; **tabla** "< Lat. *tabula*: tepsi; tabla" [Erzurum]; **tabla** "Yuvarlak tahta sofrası" [Uşak] » **tapşa**<sup>1</sup> "Tavan arası" [DS-10]; **tapşa**<sup>2</sup> "Kapı ve pencerelerin üst bölümü" [DS-10]

**tapıl** ~ **tapas** || **tapıl**<sup>III</sup>, **tepel**<sup>II</sup> "Biçilen ot ya da ekin bağlamı" [DS-10]; **tapıl**<sup>I</sup> "Taraktan geçen yünün arta kalan çöplü bölümü" [DS-10]; **tapul** "Biçilmiş ot bağlamı ve yığını" [DS-12]; **tapıl**<sup>I</sup> "Biçilmiş ot bağlamı ve yığını" [DS-12]; **tapıl**<sup>I</sup> "Yün tarakta tarandıktan sonra geriye kalan 'çöpürlü' kısmı" [Erzurum]; **tapıl etmek** "Biçilen ot ya da ekini bağlam yapmak için öbek öbek yığmak" [DS-10] » **tapas** "Yoğrularak yuvarlanmış, topak edilmiş bulgur" [DS-10]

**tula** ~ **tuşak** || **tula**<sup>III</sup> "Tuzak için kurulan aygıt" [DS-10] » **tuş**<sup>1-2</sup> "Tutsak, kul" [DS-10]; **tuşak**, **tuşşak** "Hayvanın sakıncalı yerlere gitmemesi için ön ayaklarına bağlanan ip" [DS-10]; **tuşak** "At, eşek vb. hayvanların ön ayaklarına bağlanan ip" [DS-12]

**tülek** ~ **tüştür** || **tülek**<sup>III-1</sup> "Genellikle bir yaşındaki keklik" [DS-10]; **tülek**<sup>III-2</sup> "Yavru keklik" [DS-10]; **tülen**<sup>I</sup> "İlk kez çocuk doğuran genç kadın" [DS-10]; **tülen**<sup>II</sup> "Bir yaşında kuzulayan keçi" [DS-10] » **tüştür**<sup>I</sup> "Bir yaşındaki dişi keçi yavrusu" [DS-10]; **tüştür**<sup>2</sup> "İki yaşındaki keçi" [DS-10] || *krş. filik ~ fişek*

**ulak** ~ **uşak** || **ulak**<sup>VII</sup> "Oğlak" [DS-11]; **ulak**<sup>II</sup> "Oğlak" [DS-12] » **uşak** "Kuzusu ölen sağlır koyun" [DS-11]; **uşak** "Erkek çocuk" [Ordu; Rize]; **uşak** "Çocuk, evlat" [Adana-Osmaniye]

### 1.3.3.3. Derin Yapı Kurgusu

İçinde /l/ sesi bulunan bir kelimenin /ş/ sesli biçimi de birbiriyle tam ilgili görünmeyen ancak dolaylı olarak, bir kurgulamayla birbirini çağrıştıran bir anlam yüklenmiş olabilir. Söz gelimi ‘iz’ anlamlı *bolak* kelimesi; ‘iz’ kavramının, içinde ‘bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare; bir şeyin dokunmasıyla geride kalan belirti; bir olay veya bir durumdan geride kalan belirti, ipucu, emare; bir olay, bir durum veya yaşayıştan geride kalan belirti, eser’ (TS 1238) anlamlarını barındırmasından hareketle ‘tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler’ anlamındaki *boşak* ve *başak*<sup>1-2</sup> kelimeleriyle denk gibi düşünülebilir.

*belik bebek ~ beşik* || **belik bebek, bebe belik, belik bebek, bebe benik** “Çocukluk çocuk, büyük küçük çocuk topluluğu” [DS-2] » **beşik**<sup>IV</sup> “Bebek, beşik çocuğu” [DS-2]

*bolak ~ boşak* || **bolak** “İz” [DS-2] » **boşak, başak**<sup>1-1</sup> “Tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler: *Zavallı ihtiyar kadın, ömrünü boşak toplamakla geçirir.*” [DS-2]

*hingilde- ~ hingiş-* || **hingildemek**<sup>1-1</sup> “Çocuk söylenerek ve direnerek bir şey istemek” [DS-7]; **hingildemek**<sup>1-2</sup> “Çocuklar toplanarak kıs kıs gülmek” [DS-7]; **hingildemek** “Hafifçe ağlamak, sızlanmak” [DS-12]; **hingildemek/hingildamak** “İnlemek; hastalık başlangıcı belirtiler göstermek” [Erzurum] » **hingişmek** “Ahlâken hafif kadınlar uygunsuz hareketlerde bulunmak” [DS-7]

*hölle- ~ hösle-* || **höllemek**<sup>1</sup> “Bağırarak bir şeyin üzerine yürüyüp ürkütmek” [DS-7] » **höslemek** “Öküz ve mandaları yürütmek” [DS-7]; **hösdemek** “Öküz ve mandaları yürütmek” [DS-7]

*ığla- ~ ığşa-* || **ığlamak** “Kesilmiş süt dibe çökmek” [DS-7] » **ığşamak**<sup>2</sup>, **ığşalamak**<sup>1</sup> “Ağacı sallamak, silkmek” [DS-7]; **ığşamak**<sup>1</sup> “Gevşemek: *Dişim ığşadı*” [DS-7]; **ığşalamak**<sup>2</sup> “Hayvan başını sallamak” [DS-7]; **ığşalamak** “Sallamak” [DS-12]

*ıgli ~ ıgşe* || **ıgli**<sup>1</sup>, **ıgez**<sup>1</sup>, **ıgili**, **ıgilik**, **ıglez**, **ihlez** “Zayıf, hastalıklı, cılız (insan, hayvan ve bitki için)” [DS-7]; **ıgli**<sup>2</sup> “Kavun, karpuz gibi meyvelerde görülen bir çeşit hastalık” [DS-7]; **ıgli**<sup>III</sup> “Olgunlaşmadan yere düşen ham meyve” [DS-7] » **ıgşe** “Fidan” [DS-7]

*karal ~ karaş* || **karal** “Uzun taneli bir cins üzüm” [DS-8]; **karul** “Uzun taneli bir cins üzüm” [DS-8] » **karaş** “Siyah üzüm hoşafı” [DS-8]

*kıpıl ~ kıpış kıpış* || **kıpıl**<sup>III</sup> “Şaşı” [DS-8] » **kıpış kıpış** “Göz kapaklarının sürekli olarak kırılmasını anlatır” [DS-8]

*malata ~ maşat* || **malata, malatka** “Söğüt dalından yapılan çamaşır sepeti” [DS-9]; **maşat** “Giysi yıkanan açık ya da kapalı yer, çamaşırlık” [DS-9]

*melik ~ meşik* || *melik* (I) "Saç örgüsü" [DS-9]; *melik* (II) "Dokunmak için çile, yumak yapılmış ip" [DS-9]; *melegir* "Dokunmak için çile, yumak yapılmış ip" [DS-9]; *meleğer* "Dokunmak için çile, yumak yapılmış ip" [DS-9]; *meleyir* "Dokunmak için çile, yumak yapılmış ip" [DS-9]; *melik* "1. İğden çıkarılan eğirilmiş ip" [DS-12]; *melik* "2. İğden çıkarılan ipin aldığı biçim" [DS-12] » *meşik* (II) "Ekin çuvalı" [DS-9]; *meşük* (I) "Ekin çuvalı" [DS-9]; *meşik* "Çuval" [DS-12]; *möşök* "Çuval" [DS-12]

#### 1.3.4. Yansımalar

Sadece Türkçede değil, tüm dünya dillerinde yeni kelimeler yapılırken yansıma kökler kullanılır; hatta eklerle bu köklerden yeni türevler de türetilir. Yansıma kelimelerde, en sık rastlanan sesler arasında /l/ ve /ş/ sesleri de vardır (Zülfiyar, 1995: 55-56, 58-61). Özellikle ve çoğunlukla son hecede yer alan bu sesler anlamca birbirine yakın kelimelerde kullanılabilir ve bu iki kelime arasında bir *l ~ ş* denkliği düşünülebilir. Yansıma seslerde olan bu tür *farazi denklıklar* lambdasizm / sigmatizm meselesi için, bu seslerin pek çok yansıma seste kullanılabildiği dikkate alındığında sağlam bir veri oluşturamayacağı düşünülebilir.

*abul ~ abış* || *abul*<sup>I</sup> "Aptal" [DS-1]; *abulabut*<sup>I</sup>, *abılabut*<sup>3</sup>, *abılapıt*<sup>1</sup>, *abılobut*<sup>V</sup>, *ablavut*, *abulabıt*, *abulavut*<sup>2</sup>, *abullabut*<sup>1</sup>, *abullobut*<sup>1</sup>, *abulobot*, *abulobut*<sup>1</sup>, *abulubut*, *ablak*<sup>II-2</sup> "Ahmak, budala, sersem, aptal" [DS-1]; *aplak*<sup>II-2</sup> "Budala, şaşkın" [DS-1] » *abuş*<sup>I-1</sup>, *abiş*<sup>III</sup> "Ahmak, budala, sersem, aptal" [DS-1]

*apıl ~ apıl* || *apıl* *apıl*<sup>I</sup>, *abul* *abul*<sup>I</sup>, *abal* *abal*, *abıl* *abıl*, *apal* *apal*, *apan* *apan*, *apul* *apul*, "Yavaş yavaş, ağır ağır" [DS-1]; *apıldırıyık* "Yürümesini bilmeyen, düzgün yürüyemiyen" [DS-1] » *apış* *apış*, *apışak*<sup>I-2</sup> "Yan yan, bacakları aç-a yürüme" [DS-1] » *apışak*<sup>I-1</sup>, *apışık*<sup>2</sup>, *apşak*<sup>I-1</sup>, *apşalak*, *apuşak* "Bacaklarını açarak yürüyen, ayrılcaklı" [DS-1]

*bıdıl ~ bıdıl* || *bıdıl* *bıdıl*<sup>I-2</sup> "Çocuğun yavaş yavaş yürüyüşünü anlatır" [DS-2] » *bıdış* *bıdış*<sup>1</sup> "Çocuğun yavaş yavaş yürüyüşünü anlatır" [DS-2]

*cağılda-*, *cığılda-* ~ *cağışt-*, *cığışt-* || *cağıldamak*<sup>I-1</sup>, *cığıldamağ*, *cığıldamah*, "Gürültü etmek" [DS-3]; *cağıldamak*<sup>I</sup> "Su ses çıkarmak, çağlamak" [DS-3] » *cığıştamak*<sup>2</sup> "Su ses çıkarmak, çağlamak" [DS-3]; *cağıştamak*<sup>2</sup> "Kuru yaprak, kuru bitki ses çıkarmak, hışırdamak" [DS-3]; *cağıştamak*<sup>1</sup>, *cığıştamak*<sup>1</sup> "Para, zincir, çakıtaşı gibi cisimler birbirine çarparak ses çıkarmak, şakırdamak" [DS-3]; *cığıştatmak*, *cağıştatmak* "Zincir, çakıtaşı gibi şeyleri birbirine sürterek veya sallayarak ses çıkartmak" [DS-3] || *krş. cağla-* ~ *cağşa-*

*cağıltı* ~ *cağıştı* || *cağıltı*<sup>I-1</sup>, *cağıldı*, *cağıl*<sup>II</sup>, *canıltı*<sup>1</sup>, *cığıl* *cığıl*<sup>I-5</sup>, *cığıltı*<sup>I-1</sup>, "Gürültü, hafif gürültü" [DS-3]; *cağıltı*<sup>I-2</sup> "Su gürültüsü" [DS-3] » *cağışdı* "Gürültü, hafif gürültü" [DS-3]; *cağıştı*<sup>1</sup>, *cığıştı*, *cağıştı* "Ot veya çalı arasında gezirken çıkan ses, hışırta" [DS-3]; *cağıştı*<sup>2</sup> "Zincir şakırtısı" [DS-3]; *caviştı* "Te-laşlı gürültü, haykırışma" [DS-3]

*cağla-* ~ *cağşa-* || *cağlamak* "Su ses çıkarmak, çağlamak" [DS-3] » *cağşamak*<sup>I</sup> || *krş. cağılda-*, *cığılda-* ~ *cağışt-*, *cığışt-*

*cağlak* ~ *çağşak* || *cağlak*<sup>II-1</sup>, *çanlağı*, *cağıldak*<sup>I</sup>, *cavlan*, *coğıldak*, *cöylek*, *çağal-gan*, *çağlagan*, *çağlak*<sup>I</sup>, *çağlam*, *çağlan*<sup>I</sup>, *çağlar*, *çahlak*, *çalgam*<sup>IV</sup>, *çallayuk*, *çağlağa*, *çankıldak*, *çanlağı*, *çaylak*<sup>I-1</sup>, *çaylan*<sup>II</sup>, *çelek*<sup>III</sup>, *çoğlağan* “Çağlayan” [DS-3] » *çağşak*<sup>III-2</sup>, *çanşak* “Çağlayan” [DS-3] || *krş.* *carcara*<sup>II</sup>, *çağçara*, *çağva*, *çardak*<sup>I</sup>, *çırakman*<sup>IV</sup> “Çağlayan” [DS-3]

*hapal* ~ *hapuş* || *hapal*<sup>III</sup> (*Adana*) “Bacak arası, apış” [DS-7] » *hapış*, *hapuş*, *hapaç* “Bacak arası, apış” [DS-7] || *krş.* *apıl apıl* ~ *apış apış*

*ıgıl ıgıl* ~ *ıgış ıgış* || *ıgıl ıgıl*<sup>I</sup>, *ıgıl ıgıl* “Sürekli, yavaş yavaş (su vb. sıvıların akması için)” [DS-7]; *ıgıl ıgıl*<sup>I2</sup>, *ıfıl ıfıl* “Yavaş yavaş (rüzgârın esmesi için)” [DS-7] » *ıgış ıgış*, *ıbış ıbış*, *ıhış ıhış* “Yavaş yavaş: *Ayhanın çocuğu ıbış ıbış yürür*” [DS-7]

*ıklım ıklım* ~ *ıkış ıkış* || *ıklım ıklım* “Ağzına kadar dolu, çok kalabalık” [DS-7] » *ıkış ıkış*<sup>II</sup> (*Bolu*) “Ağzına kadar dolu, çok kalabalık” [DS-7] || *krş.* *ıklım tıklım* ~ *ıkış tıkış*

*ıklım tıklım* ~ *ıkış tıkış* || *ıklım tıklım* “Ağzına kadar dolu, çok kalabalık” [DS-7] » *ıkış tıkış* (*Bolu*) “Ağzına kadar dolu, çok kalabalık” [DS-7] || *krş.* *ıklım ıklım* ~ *ıkış ıkış*

*ıldır* ~ *ışdın* || *ıldır ıldır*<sup>I</sup> “Aydınlık, temiz ya da saydam olmayı anlatır” [DS-7]; *ıldır ıldır* “Işıl ışıl, pırıl pırıl” [DS-12]; *ıldır ıldır* “Pırıl pırıl” [Uşak]; *ıldır* “Alacakaranlık” [DS-7] » *ışdın*, *ıştın* “Aydınlık” [DS-7]

*ımbıl* ~ *ımbış* || *ımbıl*<sup>II</sup> “Hımbıl” [DS-7] » *ımbış* “Ağır yürüyen (hayvan): *Bizim merkep çok ımbış bir hayvandır, gayet ağır gider.*” [DS-7]

*pürtül pürtül* ~ *pürtüş pürtüş* || *pürtül pürtül*<sup>II-1</sup> “Parça parça (kumaş, bez vb. şeyler için)” [DS-9]; *pürtül pürtül*<sup>II-2</sup> “Tarazlanmış, lif lif olmuş şeyler için” [DS-9] » *pürtüş pürtüş*<sup>II-1</sup> “Parça parça (kumaş, bez vb. şeyler için)” [DS-9]; *pürtüş pürtüş*<sup>II-2</sup> “Tarazlanmış, lif lif olmuş şeyler için” [DS-9]

*vili* ~ *viş* || *vili*, *veh*, *velli*, *vı*, *vıh*, *vıy*, *vi*, *vih*, *vilih*, *viliy*, *viri*, *virik*<sup>I</sup>, *viriy*, *viy* “Üzüntü, şaşma bildiren ünlem” [DS-11]; *vili*<sup>II</sup>, *vâ*<sup>II</sup> “Şaşma bildiren ünlem” [DS-12]; *viş* “Üzüntü, şaşma bildiren ünlem” [DS-11]

### 1.3.5. Tür Farklılığı

Bazen bir *fiil* ile bir *isim* arasında ses benzerliğinden ve anlamca ilişkiden hareketle bir denklik fikri öne sürülebilir. Bu tür kelimelerin başında zetasizm / rotasizm örneklerinden *kudur-* ~ *kuduz* ve *semir-* ~ *semiz* verileri gelmektedir (Bu kelimeler için ayrıca bk. Erdal 1991 ve Aydemir 2005) . Aynı durumun bir benzerine TTAS'deki lambdasizm / sigmatizm örneklerinde de rastlanır.

Fiil → İsim

İç Seste

*gölle-* ~ *göşlük* || *göllemek*<sup>II</sup> “Sis basmak: *Duman geldi gölledi.*” [DS-6] » *göşlük* “Akşam olması, ortalığın kararması” [DS-6]

*pılla-* ~ *pışşık* || *pıllamak* “Uçmak” [DS-9] » *pışşık* “Güvercin çağırma ünlemi” [DS-9]  
|| *krş. pırla-*

*türle-* ~ *türşek* || *türlemek* “Atlamak” [DS-10]; *türlübohça* “Çocuk oyuncağı” [DS-10] » *türşek* “Kaydırak oyunu: *Çocuk türşek oynarken düştü.*” [DS-10]

#### Son Seste

*engile-* ~ *engiş* || *engilemek* “Alçalmak” [DS-5] » *engiş*<sup>II</sup>, *engeme*<sup>I-1</sup> “Meyil, iniş” [DS-5]  
|| *krş. engiş durmak* “Namazda elleri dizlere dayayıp eğilmek” [DS-5] || *krş. eğil-*

*tüvül-* ~ *tüvüş* || *tüvülmek* “Büzülmek” [DS-10] » *tüvüş* “Kurdele” [DS-10]

#### İsim → Fiil (Son seste)

*hırtl* *hırtl* ~ *hırtış* || *hırtl* *hırtl*<sup>3</sup> “Sebzelerin iyi pişmeyerek diri diri durmasını anlatır” [DS-7] » *hırtışmak*<sup>I-2</sup> “Sebzeler kartlaşmak” [DS-7]; *hırtışmak*<sup>I-3</sup> “Sertleşmek: *Çoktandır havalar soğuk gitti kar hırtıştı.*” [DS-7]; *hırtışmak*<sup>III</sup>, *hırt* olmak “Yemek tam pişmek” [DS-7]

*öngül* ~ *öngüş-* || *öngül*<sup>I</sup> “İnatçı” [DS-9]; *öngül*<sup>I</sup> “Direnme, inat” [DS-12] » *öngüşmek* “İnat etmek, inatlaşmak” [DS-9]

*tırl* ~ *tırış-* || *tırl*<sup>I-1</sup>, *tırcan*, *tırgın*, *tırık*<sup>I-1</sup>, *tiril*<sup>I</sup> “Zayıf, kansız cansız, sıksa” [DS-10] » *tırışmak*<sup>I</sup> “Zayıflamak” [DS-10]

*tırl* ~ *tırış-* || *tırl*<sup>III</sup> “Çok eski” [DS-10] » *tırış*<sup>1</sup> “Pelte : *Erikten tırıs yapınız da yiyelim.*” [DS-10] || *krş. tırık tırık* “Çok eski” [DS-10]; *tırışa dönmek* “Yaşlılık nedeniyle derisi buruşmak, pelteye dönmek: *Tırış Behice, bu defa sahtan tırışa dönmüş.*” [DS-10]; *tırışmak*<sup>I-1</sup> “Buruşmak” [DS-10] || *krş. hırtl* *hırtl* ~ *hırtış*

## 2. VERİ

### 2.1. İsimler

#### 2.1.1. Çok Verili Örnekler

##### İç Seste

- [1] *aluta* ~ *aşut* || *aluta*<sup>I</sup> “Sarp, geçilmesi güç yer: *Orası pek aluta.*” [DS-1]; *alata*<sup>II-1</sup> “Uçurum: *Alatadan aşığı yuvarlandı.*” [DS-1]; *alata*<sup>II-2</sup> “Yüksek: *Arabaya alata yük vurmuş.*” [DS-1] » *aşut*<sup>I</sup> “Aşılacak yer, geçit” [DS-1]; *aşıt*<sup>I-3</sup> “Dağ ve tepelerin üzerinden arka kısma aşılacak yerler” [DS-1]; *aşıt*<sup>I</sup> “Geçit: *Aşıldı aşdı getdi.*” [DS-12]; *aşurt* “Yüksek dağlardan geçen yol” [DS-1] || *krş. aşıt*<sup>I-2</sup> “Uzak, gözün göremediği yer: Buradan aşıt yere gitme.” [DS-1]; *aşıt*<sup>I-4</sup>, *aşurt*, *aşırtmaç*<sup>II</sup> “Sırt ve bayırların geri tarafı, görünmeyen yüzeyi” [DS-1]; *aşut* “Tepe arkası” [DS-12]
- [2] *belā*, *belik* ~ *beşa*, *beşik* || *belā* “Hertarafı beyaz olan koyun” [DS-2]; *bele*<sup>I</sup> “Yüzü beyaz koyun” [DS-2]; *bel*<sup>I</sup> “İşaret, nişan: *Bizim kuzulara bel ettim.*” [DS-2] » *belik*<sup>III</sup>,

- bellek**<sup>I-1</sup>, **belli**<sup>I</sup>, **bellig**, **bellik**<sup>I-1</sup>, **bellilik**<sup>I</sup>, **bilgilik** “İşaret, nişan” [DS-2]; **bel**<sup>X</sup>, **belgi**<sup>III</sup> “Nişan” [DS-2]; **bel**<sup>II</sup> “İm” [DS-12]; **bel** “Belirti, iz, işaret” [Adana, Osmaniye] » **beşa** “Alnında ak olan eşek” [DS-2]; **beş**<sup>I</sup>, **beşik**<sup>III</sup> “Keçi, koyun ve sığır gibi hayvanların alınlardaki beyazlık veya böyle bir lekeye sahip olan hayvan: *Beş dana, alını beş.*” [DS-2]; **beşik** “Benekli, alını benekli hayvan” [Elazığ]
- [3] **çağıldak** ~ **çağıştak** || **çağıldak**<sup>III</sup>, **çağıllı**, **çağıllık** “Çakıllı yer” [DS-3] » **çağşak**<sup>I-1</sup>, **çağılşak**, **çağıştak**<sup>II</sup> “Çakıllı yer” [DS-3]; **çağşak**<sup>I</sup> “Taş yığını” [Adana]; **çağşak**<sup>2</sup> “İçinden su akan taşlık yer” [Adana] || *krş.* **çağrak**, **çakak**<sup>I</sup> “Çakıllı yer” [DS-3]
- [4] **delük** ~ **teşik** || **delük** “Delik” [DS-4] » **teşik**<sup>II</sup> “Delik: *Bu çuvalın teşiği var.*” [DS-12] || *krş.* **delik**<sup>I</sup> “Cezaevi” [DS-4]; **delik**<sup>III</sup> “Kızlığı giderilmiş, bikri bozulmuş: *Delik çıhtı diyi gızcağıtı giri göndermişler.*” [DS-4]; **dellük** “Kızlığı giderilmiş, bikri bozulmuş” [DS-4]; **delik**<sup>IV</sup> “Pencere” [DS-4]; **delik** “Pencere” [DS-12]
- [5] **dölek** ~ **döşek** || **dölek**<sup>I-1</sup> “Düz, engebesiz arazi, tepenin eteği” [DS-4]; **dölek**<sup>I-2</sup> “Kıvrıntısız, düz yol” [DS-4]; **dölek**<sup>I-3</sup> “Tarlının düz ve verimli kısmı” [DS-4]; **dölek**<sup>I</sup> “Düz, düzgün, doğru” [DS-12]; **dölek**<sup>I</sup> “Düzlük” [Adana] » **döşek**<sup>III-1</sup> “Çok düz ve taşsız tarla” [DS-4]; **döşek**<sup>III-2</sup> “İki tarafı çukur ortası yüksek yer” [DS-4]; **döşek**<sup>III-3</sup>, **düşek**<sup>II-1</sup> “Bir kaç yıl dinlendirilmiş, ekime elverişli tarla, çeltik tarlası” [DS-4]; **döşek**<sup>III</sup> “Meyilli arazilerin dip tarafındaki ince uzun düzlükler” [DS-4]
- [6] **dölek** ~ **döşek** || **dölek**<sup>I-4</sup> “Ekilen domates, biber, patlıcan fidelerinin kolay sulanması için kıvrıntılı olarak hazırlanan yer” [DS-4]; **dölek**<sup>IX-1</sup> “Irmak ve çayların yavaş akıntıları” [DS-4]; **dölek**<sup>IX-2</sup> “Yağmur sularının düz bir yerde birikerek yaptığı göl” [DS-4] » **döşek**<sup>VI</sup> “Karada ve suda kereste taşımak için yapılan yol” [DS-4]; **düşek**<sup>II-2</sup> “Sel sularının düzlediği yer” [DS-4]; **düşek**<sup>II-3</sup> “Sel sularının yollarda yaptığı bataklık” [DS-4]
- [7] **elik** ~ **eşik** || **elik**<sup>III</sup> “Kaldıraç” [DS-5] » **eşik**<sup>V-1</sup>, **eşik**<sup>I-1</sup> “Odun kesmek için kullanılan üç ya da dört ayaklı sehpa” [DS-5]
- [8] **filik** ~ **fişek** || **filik**<sup>I-1</sup>, **filik**, **finik**<sup>II</sup> “Tiftik keçisi” [DS-5]; **filik**<sup>I-2</sup> “Tiftik keçisinin yavrusu” [DS-5]; **filik**<sup>I-3</sup> “Dişi keçi” [DS-5]; **filik**<sup>I-4</sup> “Keçi yavrusu” [DS-5]; **filik**<sup>I-7</sup> “Bir yıllık kaz, ördek ya da tavuk” [DS-5]; **filik**<sup>I-8</sup> “Piliç” [DS-5]; **filik**<sup>I-9</sup> “Keklik yavrusu” [DS-5] » **fişek**<sup>II</sup> “Bir yaşındaki koyun” [DS-5]
- [9] **olaman**, **oğlaman** ~ **oşaman**, **oğşaman** || **olaman**<sup>I</sup> “Bir yaşındayken doğuran davar” [DS-9]; **oğlaman** “Bir yaşındayken yavrulayan koyun ya da keçi” [DS-9] » **oşaman** “Bir yaşındayken yavrulayan keçi” [DS-9]; **oğşaman** “Bir yaşındayken yavrulayan koyun ya da keçi” [DS-9] || *krş.* **oğul** ~ **oğuş**
- [10] **tengerlek** ~ **tengerşek** || **tengerlek**, **tengirlek**, **tengerleg**, **tengirek**<sup>I</sup> “Yuvarlak” [DS-10]; **tengerlek**, **tengellek** “Yuvarlak” [DS-12] » **tengerşek**, **tengirşek**<sup>II-1</sup>, **tengirşek**<sup>II</sup>, **tengeşek** “Yuvarlak” [DS-10]; **tengerşek**, **tengirşek**, **tengişek** “Yuvarlak” [DS-12]
- [11] **yuluk**, **yoluk** ~ **yuşuk**, **yoşuk** || **yuluk**<sup>II</sup> “Eski (giysi, ayakkabı vb. için)” [DS-11]; **yoşuk**<sup>I</sup> “Tüyü dökülmüş” [DS-11] » **yuşuk**, **yoşuk**, **yoşan**, **yoşungun** “Kullanılıp eskimiş, yıpranmış (giysi için)” [DS-11] || *krş.* **yoluk**<sup>I</sup> “Saçı başı dağınık, düzensiz” [DS-11] || *krş.* **kelik** ~ **keşik**

## Son Seste

- [12] *kangal ~ kangaş* || *kangal<sup>V</sup>*, *kangıldak*, *kangıldah<sup>I</sup>*, *kankıldak*, *kankırdak*, *kanda-k<sup>III</sup>* “Zayıf, ince (insan yada hayvan)” [DS-8] » *kangaş*, *kangaşı* “Zayıf, ince (insan yada hayvan)” [DS-8]
- [13] *kel ~ keş* || *kel<sup>XI</sup>* “Verimsiz toprak” [DS-8] » *keş<sup>III-1</sup>* “Nemli toprak” [DS-8]; *keş<sup>III-2</sup>* “Çok sulanmış toprak” [DS-8]
- [14] *kel ~ keş* || *kel<sup>I</sup>* “Çirkin, fena, kötü” [DS-8] » *keş<sup>V-2</sup>* “Dinsiz ve kötü : *Keş oldu gayrı o.*” [DS-8]; *keş<sup>VII</sup>* “Kir, bar : *Ağzıym keşini sil.*” [DS-8]; *keş<sup>III</sup>* “Ağzın yanlarında biriken kir: *Bırak canım ağzı keşlinin biri.*” [DS-12]
- [15] *kırtıl ~ kırtış* || *kırtıl<sup>VII</sup>*, *kırtın* “Çiçek bozuğu yüz” [DS-8]; *kırtıl<sup>IV</sup>* “Pürüz, girinti çıkıntı” [DS-8] » *kırtış<sup>2</sup>* “Çiçekbozuğu yüzlü kimse” [DS-12] || *krş. kırtış<sup>II-2</sup>* “Yüzü, boynu buruşuk adam” [DS-8]; *kırtış<sup>IV</sup>*, *kırtış<sup>I</sup>*, *kırtırık<sup>I</sup>*, *kırtık<sup>V</sup>*, *kırtış<sup>II</sup>* “Pürüz, girinti çıkıntı” [DS-8]; *kırtış<sup>I</sup>* “Yüz, surat: *Bunun kırlısı asık.*” [DS-12]
- [16] *mengil ~ mengiş* || *mengil<sup>I-1</sup>* “Kulağın küpe takılan yumuşak yeri” [DS-9]; *mengil<sup>I-4</sup>*, *mengili*, *mengilli<sup>2</sup>* “Koyun, keçi vb. hayvanların kulaklarına işaret için yapılan delik ve kesikler” [DS-9]; *mengil<sup>II-1</sup>* “Küpe” [DS-9] » *mengiş<sup>III</sup>*, *menkiş<sup>I</sup>* “Kulağın küpe takılan yumuşak yeri, kulakmemesi” [DS-9]
- [17] *tolu ~ toş* || *tolu<sup>I</sup>* “Buz tanesi biçiminde yağın kar, dolu” [DS-10] » *toş<sup>I</sup>* “İrmaktan çözülüp akan buz parçaları” [DS-10]; *toş* “Kış soğukunda dere ve nehirlerde buz parçaları oluşması, akar suda oluşan buz parçaları” [Artvin]

## 2.1.2. Tek Verili Örnekler

## 2.1.2.1. /l/ sesli tek veriler

## İç Seste

- [18] *aluk ~ aşuk* || *aluk<sup>V</sup>* (*Tokat*) “Aşık kemiği ve bu kemikle oynanan oyun” [DS-1] » *aşuk<sup>(2)</sup>*, *aşşığ<sup>(1)</sup>*, *aşşığ<sup>II</sup>* (<sup>(1)</sup>), *aşşığ<sup>I</sup>*, *aşşığ<sup>(2)</sup>*, *aşuğ<sup>I</sup>* (<sup>(3)</sup>) “Aşık kemiği” [DS-1]
- [19] *aplak ~ apşak* || *aplak<sup>II-1</sup>* (*Kastamonu*) “Tembel” [DS-1] » *apışak<sup>II</sup>* (<sup>(1)</sup>), *apşak<sup>II</sup>* (<sup>(2)</sup>) “Ağır elli, beceriksiz, tembel” [DS-1]; *abşak<sup>I-1</sup>* (<sup>(3)</sup>) “Tembel” [DS-1]; *abşak<sup>I-2</sup>* (<sup>(1)</sup>) “Beceriksiz” [DS-1]
- [20] *cılgı ~ cışkı* || *cılgı<sup>V</sup>* (*Adana*) “Kendine sahip olamayıp yerli yersiz konuşan (kimse)” [DS-3] » *cışkı*, *cıgız<sup>I-1</sup>*, *calgıcı*, *cıgaz*, *cığır<sup>II</sup>*, *cıhız*, *cılık<sup>I-1</sup>*, *cıka<sup>I</sup>*, *cılakçı*, *cılcık*, *cılgancı*, *cılgazan<sup>2</sup>*, *cılgısız<sup>4</sup>*, *cılıgan*, *cılık<sup>III</sup>*, *cıllak<sup>I</sup>*, *cıllaz*, *cıllı<sup>III-1</sup>*, *cılıgan*, *cıngız*, *cınık*, *cırdasan<sup>2</sup>*, *cınık*, *cırdasan<sup>2</sup>*, *cırlı*, *cırnaz<sup>II</sup>*, *cızak<sup>I</sup>*, *cızan<sup>I</sup>*, *cızık<sup>II</sup>*, *ciğaz*, *cuğuz* “Oyunbozan, mızıkçı” [DS-3]
- [21] *dımılık ~ dımışık* || *dımılık<sup>(Denizli)</sup>* “Ilık” [DS-4] » *dımışık<sup>I</sup>* “Ilık” [DS-4] || *krş. dımık<sup>IV</sup>*, *dımız<sup>II</sup>* “Ilık (hava, su)” [DS-4]; *dımıtmak<sup>II</sup>* “Suyu hafif ısıtmak, ıltmak” [DS-4]; *dımıtmak* “Hafif ısıtmak, ıltmak” [Malatya]
- [22] *tuluk ~ tuşık* || *tuluk<sup>II</sup>* (*Erzurum*) “Tombul, şişman” [DS-10]; *tuşık<sup>II</sup>* “Yumuşak, tombul” [DS-10]; *tuşba<sup>II</sup>* “Çok şişman (kimse için)” [DS-10]

## Son Seste

- [23] *bāla ~ baş* || *bāla*<sup>VII</sup> (*Aydın*) “Buğday ve arpanın içinde bulunan mercimek şeklinde siyah tanecikler” [DS-2] » *baş*<sup>II-1</sup> “Tane” [DS-2]
- [24] *dil ~ diş, dış* || *dil*<sup>V</sup> (*Artvin*) “Tekerleklerin geçirildiği eksenin, mazinın ileri geri oynamasına engel olan ağaç kazık” [DS-4] » *dış* “Kağnıda mazinın iki yanında olup mazinın bunların arasında dövdüğü kazıklar” [Erzurum]; *dış / diş* “Diş; kağnıda yastıklara çakılı ikişer kazık olup sabunlanmış mazı bunların arasında döner” [Erzurum]; *dış*<sup>V</sup> “Kağının okuna takılan ve mazinın dönmesini sağlayan kazıklardan herbiri” [DS-4] || *krş. dilice ~ dişice*
- [25] *havul ~ havuş* || *havul*<sup>I</sup> (*Elazığ*) “Avlu” [DS-7] » *havuş<sup>1</sup>, havış<sup>1</sup>* “Avlu, bahçe” [DS-7] || *krş. havla ~ havşa*
- [26] *havul ~ havuş* || *havul*<sup>I2</sup> (*Elazığ*) “Ağıl” [DS-7] » *havuş<sup>2</sup>* “Ağıl” [DS-7] » *havşa<sup>1-2</sup>* “Hayvanların yattığı çevresi taş ya da dallarla örtülü yer” [DS-7]
- [27] *kamal ~ kamaşık* || *kamal*<sup>(İsparta)</sup> “Kusur : Bu çocuğun hiç kamalı yoktur.” [DS-8] » *kamaşık<sup>1</sup>, kamaşuh<sup>1</sup>* “Kusur, pot : Amma kamaşık yaptın.” [DS-8]; *kamaşık<sup>II</sup>* “Küçük kusur: O kadarlık kamaşığa bakılmaz.” [DS-12]

## 2.1.2.2. /ş/ sesli tek veriler

## İç Seste

- [28] *alaca ~ aşacak* || *alaca*<sup>V-1</sup>, *alaçı* “Tahta parmaklıklı ağıl, bostan, bahçe kapısı” [DS-1] » *aşacak*<sup>(Tekirdağ)</sup> “Çit kapı” [DS-1]
- [29] *dilice ~ dişice* || *delice*<sup>V</sup>, *delce*<sup>III</sup>, *delece*<sup>II</sup>, *dilice* “Kağnılarda ot ve samanın dökülmemesi için, kağının yan tarafına konulan birbirine çatılmış iki uzun sırık” [DS-4]; *delice* “Dikdörtgen şeklinde üstüne harmana götürülecek buğday arpa sapı konulan araç” [Uşak] » *dişice*<sup>IV</sup> (*Sivas*) “Kağnıda maziya geçirilen ve tekerleklerin çıkmasını sağlayan, kımıldamayan ağaç kazık” [DS-4] || *krş. dil ~ diş* → Ayrıca bk. *döşek*<sup>V-2</sup> “Kağnıda üzerine eşya konulan kalın ağaç direk” [DS-4]; *döşek*<sup>V-3</sup> “Kağının yük konulan tahta kısmı” [DS-4]; *döşek*<sup>V-4</sup> “Arabanın ön ve arka tekerlekleri üzerine konulan tahta, arabanın ön ve arka yastıkları” [DS-4]; *döşek*<sup>V-5</sup> “Kalafatçılıkta bir teknenin, bir yapının alt tarafına ve omurgaya bağlanan eğri ağaçlar” [DS-4]
- [30] *havla ~ havşa* || *havla*<sup>I</sup> “Bahçe kenarlarına çevrilen ağaç çit, avlağı” [DS-7] » *havşa<sup>1</sup>* (*Sivas*) “Avlu, bahçe” [DS-7] || *krş. havul ~ havuş*
- [31] *kelgür ~ keşgür* || *kelgür*, *kehgül*, *kelenir* “Delikli kepçe, süzgeç” [DS-8] » *keşgür*<sup>(Tokat)</sup> “Kalbur” [DS-8]
- [32] *kirildek ~ kırıştak* || *kirildek*, *kirildik* “Topaç” [DS-8]; *kirildek*, *kirman*<sup>I</sup> “Topaç” [DS-12] » *kırıştak*<sup>II</sup> (*Kırşehir*) “Topaç” [DS-8]
- [33] *kulkula ~ kuşık* || *kulkula*, *kulkullu* “Testi, sürahi” [DS-8] » *kuşık*<sup>(Bitlis)</sup> “Su kabağından yapılan testi” [DS-8]

## Son Seste

- [34] *bıgıl bıgıl ~ bıgış* || *bıgıl bıgıl<sup>II</sup>, bingıl bingıl<sup>I</sup>, bıdıl bıdıl<sup>II</sup>, bılkalı, bingıl, bıgır bıgır<sup>I</sup>, bıhır bıhır, bıhtı<sup>I-2</sup>, bılıh<sup>I</sup>, bılıh<sup>I</sup> bılıh<sup>I</sup>, bılık<sup>II</sup>, bılık bılık, bılkıım bılıkım, bıllık bıllık<sup>2</sup>* “Etlı, yağlı, şişman, tıkız, dolgun” [DS-2] » *bıgış<sup>II</sup>* (*Balıkesir*) “Etlı, yağlı, şişman, tıkız, dolgun” [DS-2]
- [35] *kötel ~ köteş* || *kötel<sup>II</sup>* “Toprak damlarda birbirine paralel konulan mertekler” [DS-8]; *kötel* “Bir çeşit direk” [DS-12] » *köteş<sup>(Balıkesir)</sup>* “Arabanın ortasına konulan merdiven gibi ağaç” [DS-8]
- [36] *modul ~ moduş* || *modul<sup>I</sup>, mod, moduh, mudul<sup>I</sup>* “Tomurcuk” [DS-9] » *moduş<sup>(Ordu)</sup>* “Ağaçların ilk yaprak açmaya başlamış durumu” [DS-9]
- [37] *oğul ~ oğuş* || *oğul, -ğlu, -ulu* a. 1. Erkek evlat: *Ertesi günü kardeşimin büyük oğlu geldi*. M. Ş. Esendal 2. Bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz: *Hinoğlıluhin*. 3. Bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu: *Oğul arısı*. 4. ünl. Yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme sözü: *Bu su onu da devirir oğul!* S. F. Abasıyanık [GTS]; *oğul<sup>I</sup>* “Anıların baharda çıkardığı yavrular” [DS-9]; *oğul<sup>II</sup>* “Tahılın art arda, yavaş yavaş çıkardığı başak” [DS-9]; *oğul* “< ET *oğul*: oğul; erkek evlat; çocuk. | oğl | ol | ol | *oğul uşah*: çoluk çocuk” [Erzurum]; *oğul* “Oğul” [Diyarbakır]; *oğ(u)l* “Oğul” [Artvin]; *ol* “Oğul” [Diyarbakır]; *öl* “Oğul” [Aybastı]; *oğul* “Arının yavrusu” [Keban-Baskil-Ağın] » *oğuş<sup>(Çankırı)</sup>* “Erkek çocuk” [DS-9] || *krş. oñuş* “Bereketli, çok” [DS-12]; *oğuş* “Bereketli, çok: *Bu yıl mahsulat oğuş oldu.*” [DS-12]
- [38] *sülpeli ~ sülpeşik* || *sülpeli, sülepe<sup>I</sup>* “Sünepe” [DS-10] » *sülpeşik<sup>(Burdur)</sup>* “Sünepe” [DS-10]
- [39] *tol ~ toştınca* || *tol<sup>III</sup>* “Tarla sınırı” [DS-10]; *tol<sup>II</sup>* “Tarla, bağ sınırı” [DS-12] » *toştınca<sup>(Ankara)</sup>* “Bahçe, arsa vb. yerlerin sınırı” [DS-10]
- [40] *tuluk ~ tuşık* || *tuluk* “Avurt” [Kırşehir]; *tuluk<sup>IV-1</sup>* “Yanak” [DS-10]; *tuluk<sup>IV-2</sup>* “Şakak” [DS-10] » *tuşık<sup>I</sup>* (*Erzincan*) “Avurt” [DS-10]

## 2.1.2.3. Her ikisi de tek veri olanlar

## İç Seste

- [41] *hılık ~ hışık* || *hılık<sup>II</sup>* (*Ankara*) “Hasır otu, talaş vb. şeylerin döküntüleri : *Çuvala hılık doldurup eve getirdim.*” [DS-7] » *hışık<sup>(Erzincan)</sup>* “Fasulye samanı” [DS-7]
- [42] *kırlan ~ kırşan* || *kırlan<sup>(İzmir)</sup>* “Yıkık, bakımsız” [DS-8] » *kırşan<sup>I</sup>* (*Balıkesir*) “Hasta hayvan” [DS-8]
- [43] *mılık ~ mışık* || *mılık taş<sup>(Maraş)</sup>* “Su kıyılarında olan parlak ve cıvalı taş” [DS-9] » *mişık<sup>IV</sup>* (*Denizli*) “Bilye” [DS-9]
- [44] *pelen ~ peşdil* || *pelen<sup>II</sup>* (*Kırkaredi*) “Eskiden kadınların giydiği çarşafın üst parçası” [DS-9] » *peşdil<sup>(Sparta)</sup>* “Kadınların önlerine bağladıkları iş önlüğü” [DS-9]; *peşlik<sup>(Bolu)</sup>* “Kadınların önlerine bağladıkları iş önlüğü” [DS-9]

- [45] *yeğınlek ~ yeğınşek* || *yeğınlek*<sup>(Giresun)</sup> “Hafif” [DS-11]; *yeğni*<sup>1</sup> “Hafif” [DS-11] » *yeğınşek*<sup>(Kastamonu)</sup> “Hafif” [DS-11]
- [46] *yivlim ~ yivşim* || *yivlim*<sup>2</sup> <sup>(Gaziantep)</sup> “Büklüm” [DS-11] » *yivşim*<sup>(İçel)</sup> “Bir cismin çeşitli katmanlarının birleşme yeri” [DS-11]

#### Son Seste

- [47] *ağal ~ ağşak* || *ağal*<sup>II</sup> <sup>(Balıkesir)</sup> “Ay ağılı, hale” [DS-1] » *ağşak*<sup>III</sup> <sup>(Niğde)</sup> “Ay ağılı, hale” [DS-1] || *krş. ağ*<sup>II-1</sup> “Ay ağılı, hale” [DS-1]
- [48] *godal ~ gödeş* || *godal*<sup>I</sup> <sup>(Burdur)</sup>, *gödek*<sup>I-1</sup> “Kısa (boy için)” [DS-6] » *gödeş*<sup>III</sup> <sup>(Denizli)</sup> “Kısa (boy için)” [DS-6]
- [49] *godal ~ godaş* || *godal*<sup>II</sup> <sup>(Sivas)</sup>, *godan*<sup>II</sup> “Gururlu, kibirli” [DS-6] » *godaş*<sup>I</sup> <sup>(Konya)</sup> “Gururlu, kibirli” [DS-6]
- [50] *pul ~ puşa* || *pu*<sup>III</sup> <sup>(Kayseri)</sup> “Zar gibi ince yaprak: Soğan pulu.” [DS-9] » *puşa*<sup>(Trabzon)</sup> “Mısır koçanını örten yapraklar” [DS-9]
- [51] *tınkultış ~ tınış* || *tınkultış*<sup>(Konya)</sup>, *tıngır*<sup>III</sup> “Kel” [DS-10] » *tınış*<sup>II</sup> <sup>(Ankara)</sup> “Kel” [DS-10]
- [52] *yankal ~ yankeş* || *yankal*<sup>(Çorum)</sup> “Eğri büğrü” [DS-11] » *yankeş ~ yañkeş*<sup>I-1</sup> <sup>(Adana)</sup> “Eğri büğrü” [DS-11]

## 2.2. Fiiller

### 2.2.1. Çok Verili Örnekler

#### İç Seste

- [53] *yepelle- ~ yepesle-* || *yepellemek, yepelemek*<sup>I</sup> “Birinin sırtına yavaşça vurarak okşamak” [DS-11] » *yepeslemek, yepişlemek*<sup>I</sup> “Birinin sırtına yavaşça vurarak okşamak” [DS-11]

#### Son Seste

- [54] *apılı- ~ apış-* || *apılmak* “Sendelemek” [DS-1]; *abalamak*<sup>II-4</sup> “Sendelemek” [DS-1] » *apışmak*<sup>I-4</sup> “Yorgunluktan bacakları tutulmak, yürüyememek” [DS-1]
- [55] *arbıl- ~ arbiş-* || *arbılmak*<sup>I-1</sup>, *ardılmak*<sup>I-1</sup> “Abanmak, yaslanmak, dayanmak, yüklenmek” [DS-1]; *arbılmak*<sup>I</sup>, *ardılmak* “Birinin üstüne abanmak” [DS-12] » *arbişmak*<sup>I</sup>, *arpişmak*<sup>I</sup> “Abanmak, yaslanmak, dayanmak, yüklenmek” [DS-1]
- [56] *arbıl- ~ arbiş-* || *arbılmak*<sup>I-2</sup>, *ardılmak*<sup>I-2</sup> “Asılmak, tutunmak, tırmanmak, takılmak, çıkmak” [DS-1] » *arbişmak*<sup>2</sup> “Asılmak, tutunmak, tırmanmak, takılmak, çıkmak” [DS-1]
- [57] *arbıl- ~ arbiş-* || *arbılmak*<sup>I-3</sup>, *ardılmak*<sup>I-3</sup> “Atılmak, saldırmak” [DS-1] » *arbişmak*<sup>3</sup> “Atılmak, saldırmak” [DS-1]
- [58] *abrıl- ~ abriş-* || *abrılmak*<sup>I</sup>, *abrulmak, aprılmak* “Birinin üzerine eğilmek, yaslanmak, abanmak” [DS-1] » *abrişmak*<sup>I</sup> “Arkasına sarılmak, sırtına sarılmak, çocukça asılıp

- direnmek" [DS-1]; **abışmak**, **abuşmak** "Çocuk sırtı binmek: *Abışver kızım.*" [DS-1] || *krş.* **abrişmak**<sup>2</sup> "Birden hücum etmek, saldırmak" [DS-1]
- [59] *genel- ~ genişle-* || **genelmek**<sup>1</sup> "Genişlemek" [DS-6] » **genişlemek**<sup>1</sup> "Geniş duruma gelmek, büyümek: *Teleskopların kuvveti arttıkça bilinen gök cisimlerinin sayısı ve kâinatın hacmi de genişlemiştir.*" M. Kaplan" [GTS]
- [60] *kaykıl- ~ kaykış-* || **kaykılmak**<sup>3</sup> "Yaslanmak, dayanmak" [DS-12]; **kaykılmak**<sup>5</sup> "Arkaya eğilmek, yaslanmak" [DS-8]; **kaykılmak**<sup>4</sup> "Arkaya doğru eğilmek" [DS-12] » **kaykışmak**<sup>2</sup> "Arkaya eğilmek, yaslanmak" [DS-8]; **kaykışmak**<sup>1</sup> "Elini başına dayayarak yaslanmak" [DS-8] || *krş.* **kanrılmak**<sup>1</sup> "Arkaya eğilmek, yaslanmak: *Yürürken ansızın kanrıldım belime ağırı girdi.*" [DS-8]
- [61] *mıl- ~ mış-* || **mılmak** "Korkup caymak" [DS-9] » **muşmak**<sup>1</sup>, **muşmak** "Sözünden dönmek, yılmak, korkup caymak" [DS-9] || *krş.* **mıymak**, **maymak**<sup>III</sup> "Caymak" [DS-9]
- [62] *pekile- ~ pekiş-* || **pekilemek** "Örtmek, kapatmak, sürgülemek : *Kapıyı peki.*" [DS-9] » **pekişmek**<sup>3</sup> "İki şey birbirine iyice yapışmak, tıpatıp eklenmek : *Tahtaları çivi ile pekiştir.*" [DS-9]

## 2.2.2. Tek Verili Örnekler

### 2.2.2.1. /l/ sesli tek veriler

#### İç Seste

- [63] *keler- ~ keşer-* || **kelermek**<sup>II</sup> (*Maraş*) "Solmak: *Kelermiş kumaşlar iyi olmaz.*" [DS-8] » **keşermek**<sup>1</sup> "Renk açılmak, solmak" [DS-8]; **keşermek**<sup>II</sup> "Ölmek" [DS-8]; **keşermek** "Renk salmak" [DS-12]

#### Son Seste

- [64] *arbil- ~ arbiş-* || **arbılmak**<sup>1-4</sup> (*İşparta*), **ardılmak**<sup>1-4</sup> "Binmek" [DS-1] » **arbişmak**<sup>4</sup>, **arpişmak**<sup>2</sup> "Binmek" [DS-1]

### 2.2.2.2. /ş/ sesli tek veriler

#### İç Seste

- [65] *alın- ~ aşın-* || **alınmak**<sup>1</sup> "Dişi hayvan gebe kalmak, döl tutmak" [DS-1]; **alınmak** "Hayvan gebe kalmak" [DS-12] » **aşınmak**<sup>II</sup> (*Kıbrıs*) "Hayvanlar çiftleşme isteğinde bulunmak" [DS-1]
- [66] *kelle- ~ keşle-* || **kellemek**<sup>1-1</sup> "Ağaçların dallarını, sürgünlerini kesmek, budamak" [DS-8]; **kellemek**<sup>1-2</sup> "Ağaç yeşillenmek, sürgün, filiz vermek" [DS-8]; **kellemek**<sup>1-3</sup> "Ağaç kurumak" [DS-8]; **kellemek**<sup>III</sup> "Aşı yapmak için ağacı kesmek" [DS-8]; **keşlemek**<sup>II</sup> (*Erzincan*) "Düzgün olmayan tarlayı düzlemek" [DS-8]
- [67] *talla- ~ taşla-* || **tallamak**<sup>1</sup>, **tehlemek**<sup>1-1</sup> "Gözetlemek" [DS-10]; **tallamak** "Gözetlemek, arkasından izlemek" [DS-12] » **taşlamak**<sup>1-2</sup> (*Neveşehir*) "Göz koymak, nişan koymak: *Ali'nin kızını taşlamaya başlamışlar.*" [DS-10]

## Son Seste

- [68] *ul-* ~ *uş-* || **ulmak**<sup>1</sup>, **ulumak** “Çürümek, ezilmek, kokmak” [DS-11]; **ulmak**<sup>2</sup> “İncelip kırılmak, eskiyip üzülmek, parçalanmak” [DS-11]; **ulmak**<sup>1-1</sup> “Bozulmak, çürümek, kokmak” [DS-12]; **ulmak**<sup>1-2</sup> “Yaralanmak, deri çürümek” [DS-12]; **ulmak**<sup>1</sup> “Kumaş vb. nesneler incelemek, eskimek” [DS-12]; **ulmak** “Çürümek” [Adana-Osmaniye] » **uşmak**<sup>2</sup> (Gaziantep) “Yıkılmak” [DS-11]

## 2.2.2.3. Her ikisi de tek veri olanlar

## İç Seste

- [69] *alarla-* ~ *aşarlan-* || **alarlamak**<sup>(Sivas)</sup> “Bulutlu hava bir açılıp bir kapanmak: *Hava bugün alarladı.*” [DS-1] » **aşarlanmak**<sup>(Tunceli)</sup> “Bulgur kaynatıldıktan sonra, havanın elve-rişsizliği yüzünden kurutulamıyarak bozulmak” [DS-1]
- [70] *kemçile-* ~ *kemdişe-* || **kemçilemek**<sup>(İçel)</sup> “Ağız eğmek, söyleneni yineleyerek alay etmek” [DS-8] » **kemdişemek**<sup>(İçel)</sup> “Ağız eğmek, söyleneni yineleyerek alay etmek” [DS-8]

## Son Seste

- [71] *ekel-* ~ *ekeş-* || **ekelmek**<sup>2</sup> (Kırşehir) “Tecrübe, görgü sahibi olmak” [DS-5] » **ekeşmek**<sup>1-1</sup> (Ordu) “Tecrübe, görgü sahibi olmak” [DS-5] || *krş.* **ekeleşmek**<sup>11-1</sup> “Tecrübe, görgü sa-hibi olmak” [DS-5]
- [72] *kaykıl-* ~ *kaykış-* || **kaykılamak**<sup>1</sup> (Çorum), **kıykıla kalmak**<sup>1</sup> “Ağrı ya da başka nedenlerle kambur olmak” [DS-12] » **kaykışmak**<sup>1</sup> (Çorum) “Ağrı ya da başka nedenlerle kambur olmak” [DS-12]
- [73] *kaykıl-* ~ *kaykış-* || **kaykılamak**<sup>2</sup> (Çorum), **kıykıla kalmak**<sup>2</sup> “Kamburluğunu gizlemeye çalışarak yürümek” [DS-12] » **kaykışmak**<sup>2</sup> (Çorum) “Kamburluğunu gizlemeye çalışa-rak yürümek” [DS-12]
- [74] *merille-* ~ *meriş-* || **merillemek**<sup>(Sivas)</sup> “Yerinden kalkamaz duruma gelmek, cıvılamak : *İçti içti nihayet merilledi kaldı.*” [DS-9] » **merişmek**<sup>(Elazığ)</sup> “Yorgunluk ya da zevkten gevşemek” [DS-9]

## 3. TESPİTLER

Türkiye Türkçesi ağızlarından elde edilen verilere göre;

- 3.1. Girişte belirlenen esaslar çerçevesinde aralarında *fonetik yakınlık*, *morfolojik benzerlik*, *semantik ilişkisizlik* ve *tür farklılığı* bulunmayan; yansıma köklü kelimeler-den oluşmayan 74 veri tespit edilmiştir. Bu verilerin sayısal dağılımı şu şekil-dedir:

| İsimler {53}                  | Fiiller {22}                 |
|-------------------------------|------------------------------|
| ÇOK VERİLİ ÖRNEKLER [17]      | ÇOK VERİLİ ÖRNEKLER [10]     |
| iç seste (11)                 | iç seste (1)                 |
| son seste (6)                 | son seste (9)                |
| TEK VERİLİ ÖRNEKLER [36]      | TEK VERİLİ ÖRNEKLER [12]     |
| /l/ sesli tek veriler (10)    | /l/ sesli tek veriler (2)    |
| iç seste /5/                  | iç seste /1/                 |
| son seste /5/                 | son seste /1/                |
| /ş/ sesli tek veriler (13)    | /ş/ sesli tek veriler (4)    |
| iç seste /6/                  | iç seste /3/                 |
| son seste /7/                 | son seste /1/                |
| Her ikisi de tek veriler (13) | Her ikisi de tek veriler (6) |
| iç seste /6/                  | iç seste /2/                 |
| son seste /7/                 | son seste /4/                |

3.2. Bazı örneklerin denkliliklerine uygun tam karşılığın ağızlardan değil de yazı dilinden bulunması dikkate değerdir.

- **tombul ~ tombuş** || **tombul**<sup>2</sup> “Şişman, etine dolgun: *İçeride tombul yanakları kırmış, ter içinde tıknaz bir kadın kıvranıyordu.* S. F. Abasıyanık” [GTS] » **tombuş** “tombul, toplu” [DS-12]; **tombuş**<sup>1</sup> “Şişmanca, tombul” [DS-10]; **tombiş** “Şişmanca, tombul” [DS-10] || *krş.* **tombilik** “Şişmanca, tombul” [DS-10]; **tombilik** “tombulca” [Erzincan]; **tombik** “Şişmanca, tombul” [DS-10]
- **oğul ~ oğuş** || **oğul, -ğlu, -ulu** *a.* 1. Erkek evlat: *Ertesi günü kardeşimin büyük oğlu geldi.* M. Ş. Esendal 2. Bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz: *Hinoğluhin.* 3. Bir ana ariyle birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu: *Oğul arısı.* 4. *ünl.* Yaşlı kimselerin genç erkeklerle söylediği bir seslenme sözü: *Bu su onu da devirir oğul!* S. F. Abasıyanık [GTS]; **oğul**<sup>1</sup> “Arıların baharda çıkardığı yavrular” [DS-9]; **oğul**<sup>11</sup> “Tahılın art arda, yavaş yavaş çıkardığı başak” [DS-9]; **oğul** “< ET *ogul*: oğul; erkek evlat; çocuk. | oğl | oil | ol | oğul *uşah*: çoluk çocuk” [Erzurum]; **oğul** “Oğul” [Diyarbakır]; **oğ(u)l** “Oğul” [Artvin]; **ol** “Oğul” [Diyarbakır]; **öl** “Oğul” [Aybastı]; **oğul** “Arının yavrusu” [Keban-Baskil-Ağın] » **oğuş**<sup>(Çankırı)</sup> “Erkek çocuk” [DS-9] || *krş.* **oñuş** “Bereketli, çok” [DS-12]; **oğuş** “Bereketli, çok: *Bu yıl mahsulat oğuş oldu.*” [DS-12]
- **genel- ~ genişle-** || **genelmek**<sup>1</sup> “Genişlemek” [DS-6] » **genişlemek**<sup>1</sup> “Geniş duruma gelmek, büyümek: *Teleskopların kuvveti arttıkça bilinen gök cisimlerinin sayısı ve kâinatın hacmi de genişlemiştir.*” M. Kaplan” [GTS]

3.3. Bazı örneklerde fonetik denkliğin yanısıra birden fazla semantik uyumun da olması o kelimeler arasında muhtemel bir *l ~ ş* denkliğini kuvvetlendirmektedir:

ARBİL- ~ ARBIŞ-

- “Abanmak, yaslanmak, dayanmak, yüklenmek”
- ¬ **arbilmak**<sup>1-1</sup>, **ardılmak**<sup>1-1</sup> “Abanmak, yaslanmak, dayanmak, yüklenmek” [DS-1]; **arbilmak**<sup>1</sup>, **ardılmak** “Birinin üstüne abanmak” [DS-12]

- ⊃ **arbişmak<sup>1</sup>, arpişmak<sup>1</sup>** “Abanmak, yaslanmak, dayanmak, yüklenmek” [DS-1]
- “Asılmak, tutunmak, tırmanmak, takılmak, çıkmak”
  - ⊃ **arbılmak<sup>1-2</sup>, ardılmak<sup>1-2</sup>** “Asılmak, tutunmak, tırmanmak, takılmak, çıkmak” [DS-1]
  - ⊃ **arbişmak<sup>2</sup>** “Asılmak, tutunmak, tırmanmak, takılmak, çıkmak” [DS-1]
- “Atılmak, saldırmak”
  - ⊃ **arbılmak<sup>1-3</sup>, ardılmak<sup>1-3</sup>** “Atılmak, saldırmak” [DS-1]
  - ⊃ **arbişmak<sup>3</sup>** “Atılmak, saldırmak” [DS-1]
- “Binmek”
  - ⊃ **arbılmak<sup>1-4</sup>, ardılmak<sup>1-4</sup>** “Binmek” [DS-1]
  - ⊃ **arbişmak<sup>4</sup>, arpişmak<sup>2</sup>** “Binmek” [DS-1]

## KAYKIL- ~ KAYKIŞ-

- “Ağrı ya da başka nedenlerle kambur olmak”
  - ⊃ **kaykılmak<sup>1</sup>, kıykıla kalmak<sup>1</sup>** “Ağrı ya da başka nedenlerle kambur olmak” [DS-12]
  - ⊃ **kaykişmak<sup>1</sup>** “Ağrı ya da başka nedenlerle kambur olmak” [DS-12]
- “Kamburluğunu gizlemeye çalışarak yürümek”
  - ⊃ **kaykılmak<sup>2</sup>, kıykıla kalmak<sup>2</sup>** “Kamburluğunu gizlemeye çalışarak yürümek” [DS-12]
  - ⊃ **kaykişmak<sup>2</sup>** “Kamburluğunu gizlemeye çalışarak yürümek” [DS-12]
- “Yaslanmak, dayanmak”
  - ⊃ **kaykılmak<sup>3</sup>** “Yaslanmak, dayanmak” [DS-12]; **kaykılmak<sup>5</sup>** “Arkaya eğilmek, yaslanmak” [DS-8]; **kaykılmak<sup>4</sup>** “Arkaya doğru eğilmek” [DS-12]
  - ⊃ **kaykişmak<sup>2</sup>** “Arkaya eğilmek, yaslanmak” [DS-8]; **kaykişmak<sup>1</sup>** “Elini başına dayayarak yaslanmak” [DS-8]

## HIRTIL HIRTIL ~ HIRTIŞ / HIRTIŞ-

- “Eskiye elbisenin taraz taraz olmasını anlatır”
  - ⊃ **hırtıl hırtıl<sup>1</sup>** “Eskiye elbisenin taraz taraz olmasını anlatır” [DS-7]; **hırtıl hırtıl<sup>2</sup>** “Derinin pürüzlenmesini, sertleşmesini anlatır” [DS-7]
  - ⊃ **hırtış<sup>1</sup>, hırtı<sup>1</sup>, hırtık<sup>1</sup>, hırtıt<sup>1-2</sup>** “Zayıf, hastalıklı” [DS-7]; **hırtış<sup>III</sup>** “Kazınan işkembeden çıkan posa” [DS-7]; **hırtış<sup>IV</sup>** “Kepek” [DS-7]; **hırtış<sup>V</sup>** “Ciltteki pürüzler” [DS-7] || *krş. hırtışmak<sup>II-1</sup>* “Büzüşmek, bozulup pörsümek” [DS-7] || *krş. tırl ~ tırış*
- “Sebzelerin iyi pişmeyerek diri diri durmasını anlatır”
  - ⊃ **hırtıl hırtıl<sup>3</sup>** “Sebzelerin iyi pişmeyerek diri diri durmasını anlatır” [DS-7]

- ⊃ **hırtışmak**<sup>II-2</sup> “Sebzeler kartlaşmak” [DS-7]; **hırtışmak**<sup>II-3</sup> “Sertleşmek: Çoktandır havalar soğuk gitti kar hırtıştı.” [DS-7]; **hırtışmak**<sup>III</sup>, **hırt olmak** “Yemek tam pişmemek” [DS-7]

## HAVUL ~ HAVUŞ

- “Avlu”
  - ⊃ **havul**<sup>I</sup> “Avlu” [DS-7]
  - ⊃ **havuş**<sup>I</sup>, **havış**<sup>I</sup> “Avlu, bahçe” [DS-7]
- “Ağıl”
  - ⊃ **havul**<sup>2</sup> “Ağıl” [DS-7] » **havla**<sup>I</sup> “Bahçe kenarlarına çevrilen ağaç çit, avla-ğ” [DS-7]
  - ⊃ **havuş**<sup>2</sup> “Ağıl” [DS-7] » **havşa**<sup>I-2</sup> “Hayvanların yattığı çevresi taş ya da dallarla örtülü yer” [DS-7]

## KEL ~ KEŞ

- “Verimsiz toprak”
  - ⊃ **kel**<sup>XI</sup> “Verimsiz toprak” [DS-8]
  - ⊃ **keş**<sup>III-1</sup> “Nemli toprak” [DS-8]; **keş**<sup>III-2</sup> “Çok sulanmış toprak” [DS-8]
- “Çirkin, fena, kötü”
  - ⊃ **kel**<sup>II</sup> “Çirkin, fena, kötü” [DS-8]
  - ⊃ **keş**<sup>V-2</sup> “Dinsiz ve kötü : Keş oldu gayrı o.” [DS-8]; **keş**<sup>VII</sup> “Kir, bar : Ağzının keşini sil.” [DS-8]; **keş**<sup>III</sup> “Ağzın yanlarında biriken kir: Bırak canım ağzı keşlinin biri.” [DS-12]

## PÜRTÜL PÜRTÜL ~ PÜRTÜŞ PÜRTÜŞ

- “Parça parça (kumaş, bez vb. şeyler için)”
  - ⊃ **pürtül pürtül**<sup>II-1</sup> “Parça parça (kumaş, bez vb. şeyler için)” [DS-9]; **pürtül pürtül**<sup>II-2</sup> “Tarazlanmış, lif lif olmuş şeyler için” [DS-9]
  - ⊃ **pürtüş pürtüş**<sup>II-1</sup> “Parça parça (kumaş, bez vb. şeyler için)” [DS-9]; **pürtüş pürtüş**<sup>II-2</sup> “Tarazlanmış, lif lif olmuş şeyler için” [DS-9]
- “Pürüzlü (yüzeyler için)”
  - ⊃ **pürtül pürtül**<sup>I</sup> “Pürüzlü (yüzeyler için)” [DS-9]
  - ⊃ **pürtüş pürtüş**<sup>I</sup> “Pürüzlü (yüzeyler için)” [DS-9]

3.4. Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit ettiğimiz lambdasizm / sigmatizm örneği sayılabilecek 74 verinin analizi şu şekildedir:

|      | iç ses | son ses |
|------|--------|---------|
| İsim | 28     | 25      |
| Fiil | 7      | 14      |

3.5. Tek verili örneklerin geçtiği yerler aşağıdaki şemada belirtilmiştir. Buna göre bazı verilerin aynı yerde bazı verilerin de coğrafi olarak birbirine yakın yerlerde tespit edildiği gözlemlenebilmektedir.

- Aynı bölgedeki tek veri denkliklerinden isim türünde olanların aynı zamanda ikileme olması ve bölge olarak Bolu, Çorum ve İçel’de tanıklanması dikkat çekicidir.

Bolu *popul popul<sup>I</sup> ~ popuş popuş<sup>I</sup>, pürtül pürtül<sup>I</sup> ~ pürtüş pürtüş<sup>I</sup>, tıkl tıkl<sup>I</sup> ~ tıkış tıkış<sup>II</sup>, topul topul ~ topuş topuş*  
 Çorum *kaykıl<sup>-I</sup> ~ kaykış<sup>-I</sup>, kaykıl<sup>-2</sup> ~ kaykış<sup>-2</sup>*  
 İçel *gibil ~ gibiş gibiş, kemçile- ~ kemdişe-*

- Birbirine yakın bölgelerdeki tek veri denklikleri:

*merille<sup>-</sup>(Sivas) ~ meriş<sup>-</sup>(Elazığ), godal<sup>II</sup> (Sivas) ~ godaş<sup>I</sup> (Konya), alarla<sup>-</sup>(Sivas) ~ aşarlan<sup>-</sup>(Tunceli), tınkılış<sup>(Konya) ~ tınış<sup>II</sup> (Ankara), kırlan<sup>(İzmir) ~ kırşan<sup>I</sup> (Balıkesir), godal<sup>I</sup> (Burdur) ~ gödeş<sup>III</sup> (Denizli), yeğınlek<sup>(Giresun) ~ yeğın-şek<sup>(Kastamonu), yivlim<sup>2</sup> (Gaziantep) ~ yivşim<sup>(İçel)</sup></sup></sup></sup></sup>*

- Birbirine uzak bölgelerdeki tek veri denklikleri

*huluk<sup>II</sup> (Ankara) ~ hışık<sup>(Erzincan), mılık taş<sup>(Maraş) ~ mışık<sup>IV</sup> (Denizli), pelen<sup>II</sup> (Kırkareli) ~ peşdil<sup>(Isparta) ~ peşlik<sup>(Bolu), ağal<sup>II</sup> (Balıkesir) ~ ağşak<sup>III</sup> (Niğde), pul<sup>III</sup> (Kayseri) ~ puşa<sup>(Trabzon), yankal<sup>(Çorum) ~ yankeş ~ yañkeş<sup>I-1</sup> (Adana), ekel<sup>-2</sup> (Kırşehir) ~ ekeş<sup>-I-1</sup> (Ordu)</sup></sup></sup></sup></sup></sup>*

#### İç seste

#### Son seste

*aluk<sup>V</sup> (Tokat) ~ aşuk*  
*aplak<sup>II-1</sup> (Kastamonu) ~ apşak*  
*cılgı<sup>V</sup> (Adana) ~ cışkı*  
*dımılık<sup>(Denizli) ~ dımışık</sup>*  
*tuluk<sup>II</sup> (Erzurum) ~ tuşık*  
*gevele<sup>-</sup>(Denizli) ~ gevşe-*  
*keler<sup>-II</sup> (Maraş) ~ keşer-*

*bāla<sup>VII</sup> (Aydın) ~ baş*  
*dil<sup>V</sup> (Artvin) ~ diş, dış*  
*hapa<sup>III</sup> (Adana) ~ hapuş*  
*havul<sup>I</sup> (Elazığ) ~ havuş*  
*havul<sup>2</sup> (Elazığ) ~ havuş*  
*hombul<sup>III</sup> (Kayseri) ~ hopuş*  
*kamal<sup>(Isparta) ~ kamaşık</sup>*  
*küpül<sup>(Sivas) ~ küpüş</sup>*  
*arbıl<sup>-I-4</sup> (Isparta) ~ arbiş-*

*alaca ~ aşacak<sup>(Tekirdağ)</sup>*  
*dilice ~ dişice<sup>IV</sup> (Sivas)*  
*havla ~ havşa<sup>I-1</sup> (Sivas)*  
*kelgür ~ keşgür<sup>(Tokat)</sup>*  
*kirildek ~ kırıştak<sup>II</sup> (Kırşehir)*  
*kulkula ~ kuşık<sup>(Bitlis)</sup>*  
*alın- ~ aşın<sup>-II</sup> (Kıbrıs)*

*bığıl bığıl ~ bığış<sup>II</sup> (Balıkesir)*  
*güdül ~ güdüş<sup>(Tekirdağ)</sup>*  
*ıklım ıklım ~ ıkış ıkış<sup>II</sup> (Bolu)*  
*ıklım tıklım ~ ıkış tıkış<sup>(Bolu)</sup>*  
*kötel ~ köteş<sup>(Balıkesir)</sup>*  
*modul ~ moduş<sup>(Ordu)</sup>*  
*oğul ~ oğuş<sup>(Çankırı)</sup>*

| <i>kelle-</i> ~ <i>keşle</i> <sup>II</sup> (Erzincan)                                                                     | <i>sülpeli</i> ~ <i>sülpeşik</i> <sup>(Burdur)</sup>                                              |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>talla-</i> ~ <i>taşla</i> <sup>I-2</sup> (Neuşehir)                                                                    | <i>tol</i> ~ <i>toştınca</i> <sup>(Ankara)</sup>                                                  |
|                                                                                                                           | <i>tuluk</i> ~ <i>tuşık</i> <sup>I</sup> (Erzincan)                                               |
|                                                                                                                           | <i>dıkıl-</i> ~ <i>dıkış-</i> <sup>(Burdur)</sup>                                                 |
|                                                                                                                           | <i>ul-</i> ~ <i>uş-</i> <sup>2</sup> (Gaziantep)                                                  |
| İç seste                                                                                                                  | son seste                                                                                         |
| <i>/l/</i> ve <i>hılık</i> <sup>II</sup> (Ankara) ~ <i>hışık</i> <sup>(Erzincan)</sup>                                    | <i>ağal</i> <sup>III</sup> (Balıkesir) ~ <i>ağşak</i> <sup>III</sup> (Niğde)                      |
| <i>/ş/</i> <i>kırlan</i> <sup>(İzmir)</sup> ~ <i>kırşan</i> <sup>I</sup> (Balıkesir)                                      | <i>godal</i> <sup>I</sup> (Burdur) ~ <i>gödeş</i> <sup>III</sup> (Denizli)                        |
| <i>mılık taş</i> <sup>(Maras)</sup> ~ <i>mışık</i> <sup>IV</sup> (Denizli)                                                | <i>godal</i> <sup>III</sup> (Sivas) ~ <i>godaş</i> <sup>I</sup> (Konya)                           |
| <i>pelen</i> <sup>II</sup> (Kırkareli) ~ <i>peşdil</i> <sup>(Isparta)</sup> ~ <i>peş-</i><br><i>lik</i> <sup>(Bolu)</sup> | <i>gibil</i> <i>gibil</i> <sup>(İçel)</sup> ~ <i>gibiş</i> <i>gibiş</i> <sup>(İçel)</sup>         |
| <i>yeğınlek</i> <sup>(Giresun)</sup> ~ <i>yeğınşek</i> <sup>(Kastamonu)</sup>                                             | <i>popul</i> <i>popul</i> <sup>I</sup> (Bolu) ~ <i>popuş</i> <i>popuş</i> <sup>I</sup> (Bolu)     |
| <i>yivlim</i> <sup>2</sup> (Gaziantep) ~ <i>yivşim</i> <sup>(İçel)</sup>                                                  | <i>pul</i> <sup>III</sup> (Kayseri) ~ <i>puşa</i> <sup>(Trabzon)</sup>                            |
| <i>alarla</i> <sup>(Sivas)</sup> ~ <i>aşarlan-</i> <sup>(Tunceli)</sup>                                                   | <i>pürtül</i> <i>pürtül</i> <sup>I</sup> (Bolu) ~ <i>pürtüş</i> <i>pürtüş</i> <sup>I</sup> (Bolu) |
| <i>kemçile</i> <sup>(İçel)</sup> ~ <i>kemdişe</i> <sup>(İçel)</sup>                                                       | <i>tıkıl</i> <i>tıkıl</i> <sup>I</sup> (Bolu) ~ <i>tıkış</i> <i>tıkış</i> <sup>II</sup> (Bolu)    |
|                                                                                                                           | <i>tınkılış</i> <sup>(Konya)</sup> ~ <i>tınış</i> <sup>II</sup> (Ankara)                          |
|                                                                                                                           | <i>topul</i> <i>topul</i> (Bolu) ~ <i>topuş</i> <i>topuş</i> (Bolu)                               |
|                                                                                                                           | <i>yankal</i> <sup>(Çorum)</sup> ~ <i>yankeş</i> ~ <i>yankeş</i> <sup>I-1</sup> (Adana)           |
|                                                                                                                           | <i>ekel</i> <sup>-2</sup> (Kırşehir) ~ <i>ekeş</i> <sup>-1-1</sup> (Ordu)                         |
|                                                                                                                           | <i>kaykıl</i> <sup>-1</sup> (Çorum) ~ <i>kaykış</i> <sup>-1</sup> (Çorum)                         |
|                                                                                                                           | <i>kaykıl</i> <sup>-2</sup> (Çorum) ~ <i>kaykış</i> <sup>-2</sup> (Çorum)                         |
|                                                                                                                           | <i>merille</i> <sup>(Sivas)</sup> ~ <i>meriş</i> <sup>(Elazığ)</sup>                              |

3.6. Bazı örneklerin klasik lambdasizm / sigmatizm örnekleri arasında bulunması da muhtemel bir *l* ~ *ş* denkliliğini desteklemektedir:

*aluk* ~ *aşuk* || *aluk*<sup>V (1)</sup> “Aşık kemiği ve bu kemikle oynanan oyun” [DS-1] » *aşuk*<sup>(2)</sup>, *aş-şığ*<sup>(1)</sup>, *aşşih*<sup>II (1)</sup>, *aşşih*<sup>(1)</sup>, *aşşık*<sup>(2)</sup>, *aşuh*<sup>I (3)</sup> “Aşık kemiği” [DS-1]

► Kāšg. *aşuq* “Knöchel” ~ mo. *alču* “eine Seite des Spielknochens” (Pritsak, 1964: 343); Turk. *aşuq* “knuckle, knuckle-bone” ~ Mong. *alču* “one side of an ankle-bone, depression on the side of an ankle-bone” (Tekin1969, 2003: 3-4); Mo. *alču* “eine seite des Spielknochens” ~ Chag. *aşuq* < \**alşuq* id., Kirg. *aşık* id. (Tekin1992, 2003: 300); MK *aşuk* “the ankle joint; knuckle-bone”, OAT *aşuk* id., NUig. *oşuq* id., Turk. *aşık* id. < \**aşu+k* (dim.) ~ Mo. *alču* “depression in the side of an anklebone”, *alčunggai* id. ~ Neg. *alčuxān* “anklebone, knucklebone”, Ulch. *alča(n)* id., Nan. *alčōā* id. < *alčukan*, Oroch. *akčuka* id. < *alčukān*, Ma. *alču* “depression on the side of an anklebone” (Tekin1996, 2003: 372)

*belik bebek* ~ *beşik* || *belik* *bebek*, *bebe* *belik*, *belik* *bebek*, *bebe* *benik* “Çoluk çocuk, büyük küçük çocuk topluluğu” [DS-2] » *beşik*<sup>IV</sup> “Bebek, beşik çocuğu” [DS-2]

► Jak. *bihik* (< \**bisik* < \**bişik* < \**bāşik*) “Wiege” ~ jak. *biliä* “wiegen” ~ *bölcsö* (=bölčö) < \**bälčük* > \**bāšük* > *böšük* ~ \**bil* (\**bäl*) (Pritsak, 1964: 340, 343); Hongr. *bölcsö* (=bölčö) “berceau”; *bişik* “berceau”; MK *bīşik*, *bişik*, *bāşik* “Wiege”; Tefs. *bişik*; Koran *beşik* “cradle”; Rabg. *bişik*; khwar. *beşik*; tchag. *bişik* “berceau d’enfant”; Muh. *beşik*; Osm. *beşik* “cradle”; az. *beşik*; gag. *besik* (rare); tkm. *bīşik*; Kip. AL *bāşik* “Wiege”; Hay. *bişik*; Qaw. *bāşik*; Dur. *bāşik* “berceau”; Tuh. *bāčik* (lire *bāşik*) “berceau”; arméno-kip. *bēşik*; kar. L *besik* “Wiege”; tat. *bišek*; bachk. *bišek*; kmk. *bōšük*, *beşik*; blk. *beşik*, *bešiχ*, *bešig*; kar.-blk. *beşik*; kkalp. *besik*; nog. *beşik*; kirg. *beşik*; kirg. *beşik*; kzk. *besik* “cradle”; tourki *bāşik*; özb. *beşik*; Koib., sag., katch. *pāzik*; léb., chor *pāzik* “die Wiege”, alt. “der Sarg”; hak. *pizik*; Yak. *bisik*, *bihik* ~ Tchouvache *pelče* “lange, maillot” < *piele* “emmailler, langer”, MA *bēlä*, *beläü*; Turc *bele* ~ tat. *bällü* (à côté de *bišük*) “berceau”, yak. *beliä* “balancer, bercer”, tong. *bää* “berceau” ~ *belchee* “conabulum (sic.)”, *belche*, *böchö*, *bécse* (=bēčē), *bécsé* (=bēčē), *böcsö* (=böčö) (Ligeti, 1980: 239, 243-244, 249); Uig. MK *beşik*, *bişik* “cradle”, Trkm. *bişik* id., Yak. *bihik* id. < *bisik* < *bēşik*, MK *belä* “to swaddle, wrap an infant with clothes”, Yak. *biälä* id. < *bēlä* (Hung. *bölcsö* “cradle” < Turk. *belčug*) ~ Mo. *ölügei* “baby’s cradle, swaddling clothes”, Khal. *ölgiy* id. (Tekin1985, 2003: 213); Hung. *bölcsö* [bölčö] “cradle” < \**belčeg* ~ CTurk. *beşik* (Tekin1992, 2003: 305); Hongr. *bölcsö* (=bölčö) “berceau”; *bişik* “berceau”; MK *bīşik*, *bişik*, *bāşik* “Wiege”; Tefs. *bişik*; Koran *beşik* “cradle”; Rabg. *bişik*; khwar. *beşik*; tchag. *bişik* “berceau d’enfant”; Muh. *beşik*; Osm. *beşik* “cradle”; az. *beşik*; gag. *besik* (rare); tkm. *bīşik*; Kip. AL *bāşik* “Wiege”; Hay. *bişik*; Qaw. *bāşik*; Dur. *bāşik* “berceau”; Tuh. *bāčik* (lire *bāşik*) “berceau”; arméno-kip. *bēşik*; kar. L *besik* “Wiege”; tat. *bišek*; bachk. *bišek*; kmk. *bōšük*, *beşik*; blk. *beşik*, *bešiχ*, *bešig*; kar.-blk. *beşik*; kkalp. *besik*; nog. *besik*; kirg. *beşik*; kirg. *beşik*; kzk. *besik* “cradle”; tourki *bāşik*; özb. *beşik*; Koib., sag., katch. *pāzik*; léb., chor *pāzik* “die Wiege”, alt. “der Sarg”; hak. *pizik*; Yak. *bisik*, *bihik* ~ Tchouvache *pelče* “lange, maillot” < *piele* “emmailler, langer”, MA *bēlä*, *beläü*; Turc *bele* ~ tat. *bällü* (à côté de *bišük*) “berceau”, yak. *beliä* “balancer, bercer”, tong. *bää* “berceau” ~ *belchee* “conabulum (sic.)”, *belche*, *böchö*, *bécse* (=bēčē), *bécsé* (=bēčē), *böcsö* (=böčö) (Ligeti, 1980: 239, 243-244, 249); Tk. *bele* “to swaddle (a child)”, *bešük* “cradle” < \**bel-čük* (borrowed into Hungarian as *bölčö*) (Street, 1980: 289); Orkh. *bišük* “relatives, family members”, Uig. *büšük* “relative by marriage relation by marriage” (DTS, etc. *böšük*), *tünür* *büšük* “relatives by inter-clan marriages”, *adaš* *büšük* “blood relations, relations by marriage”, *bayır* *büšük* id. < *biš-ük*, Yak. *bīs* “tribe, clan, family” < \**biš* < \**bīl*? ~ Yak. *bilä* in *aymax* *bilä* “neighbours, relatives, kingsfolk, lineage, ancestors” < Mo., Kirg. *bülö* “any member of the family members, family”, *üy-bülö* “family, kingsfolk”, Tuv. *ög-bülä* id., Alt. *bilä* id., Kzk. *böle* “cousins on the maternal side (children of sisters)” < Mo. ~ Mo. *büile*, *büili* “family, members of the same family or household”, ger *büle* “family”, Khal. *bül* id., Klm. *bülü* id. (Tekin1979, 2003: 123)

*delük* ~ *teşik* || *delük* “Delik” [DS-4] » *teşik*<sup>II</sup> “Delik: Bu çuvalın teşiği var.” [DS-12] || kırş. *delik*<sup>I</sup> “Cezaevi” [DS-4]; *delik*<sup>III</sup> “Kızlığı giderilmiş, bikri bozulmuş: Delik çıktı diyi gızcağızı giri göndermişler.” [DS-4]; *dellük* “Kızlığı giderilmiş, bikri bozulmuş” [DS-4]; *delik*<sup>IV</sup> “Pencere” [DS-4]; *delik* “Pencere” [DS-12]

► Osm. *däşik* "Loch" ~ Osm. *däl* "durchbohren" (Pritsak, 1964: 340)

3.7. Kelimeler arasındaki *l* ~ *ş* denkliği için önemli faktörlerden biri *fonetik* hadiselerdir. Bunların başında da iki temel fonetik hadise gelir.

#### 3.7.1. İç seste /l/ düşmesi

**bulup bulşurmak, bulup buşurmak** "Bulup buluşturmak" [DS-2]

**kılçar<sup>l-1</sup>, kıcıra, kıcire<sup>l</sup>, kılcar<sup>l</sup>, kıldırır, kılcan, kılıçan<sup>l</sup>, kılşalvar, kıntır<sup>l</sup>** "Keçi kıldırır, dokuma kumaştan yapılmış don, şalvar" [DS-8]

**külçe, kulçi, kuluçe, kuçe** "Külçe" [Güney-Batı Anadolu; Kırşehir; Kütahya]

**ülçük, ücük<sup>l</sup>** "Köşe" [DS-11]

Ayrıca,

*aTmış* < *altmış*, *kaht*, *kaç* - < *kalk*-(*mak*), *asvat* < *asfalt* [Adana, 147]; *öçmezдық* < *ölçmezdik*, *aT taravı* < *alt tarafı*, *dörut* - < *doğrult*-(*mak*), *gemiş* < *gelmiş* [Ankara, 125]; *bêki* < *belki*, *gēdiñiz* < *geldiniz* [Kars, 137]; *ğāfa* < *kalfa*, *ōsuñ* < *olsun*, *ğah* - < *kaç*-(*mak*), *zezele* < *zelzele* [Kütahya, 65] vd...

#### 3.7.2. /ç/ > /ş/ değişimi

**babiç, babış** "Ayakkabı" [DS-12]; **babıçlık, babuşluh** "Ayakkabı konulan, yer (camilerde böyle özel bir yer bulunduğu gibi eskiden evlerde de vardı)" [DS-2]

**kılşalvar, kılçar<sup>l-1</sup>, kıcıra, kıcire<sup>l</sup>, kılcar<sup>l</sup>, kıldırır, kılcan, kılıçan<sup>l</sup>, kıntır<sup>l</sup>** "Keçi kıldırır, dokuma kumaştan yapılmış don, şalvar" [DS-8]

**patanç** "Uyluk" [DS-9] » **pataş** "Bacak arası, apış" [DS-9]

Ayrıca,

*göşdüK* < *göçdüK*, *seşdi* < *seçti*, *ağaşlar* < *ağaçlar*, *işdimā* [Adana, 125-126]; *geşler* < *gençler*, *işeri* < *içeri*, *alış* < *alıç*, *bişdir* - < *biçtir*-(*mek*) [Ankara, 112]; *genşler* < *gençler*, *sağdış* < *sağdıç* [Kars, 113]; *göşmenlik* < *göçmenlik*, *aşmeñ* < *açmayın*, *ğaş* - < *kaç*-(*mak*), *geş* - < *geç*-(*mek*) [Kütahya, 58] vd...

Bu iki fonetik hadise, bunların birleşmesi sonucu ortaya çıkacak olan üçüncü bir hadisenin gerçekleşme ihtimalini akla getirmektedir.

#### 3.7.3. /l(X)ç/ > /l(X)ş/ > /ş/ gelişmesi

**ekelmek<sup>2</sup>** "Tecrübe, görgü sahibi olmak" [DS-5] » **ekeşmek<sup>l-1</sup>** "Tecrübe, görgü sahibi olmak" [DS-5] || *krş*. **ekeleşmek<sup>l-1</sup>** "Tecrübe, görgü sahibi olmak" [DS-5]

**eleşme** "Irmak ve dere kenarları kazıldığı zaman çıkan su" [DS-5] » **eşme<sup>l</sup>** "Kaynak, göze, pınar" [DS-5]; **eşme<sup>l</sup>** "Yağmur sularını toplamak için toprağa kazılan çukur" [DS-5]

**örceleşmek<sup>l</sup>, örcünleşmek, örçe gitmek** "Kavga eder gibi tartışmak" [DS-9] » **örçeşmek<sup>l</sup>** "Bir konu üzerinde tartışmak" [DS-9]; **örçeşmek<sup>2</sup>** "Tartışmak" [DS-12]

süğülcü » süğüş<sup>II</sup>, sümgüç, sümüç “Baş ve işaret parmaklarının gergin açılmasıyla oluşan ölçü” [DS-10] “Baş ve işaret parmaklarının gergin açılmasıyla oluşan ölçü” [DS-10]

#### SONUÇ YERİNE

TTAS’de tespit edilen 200’e yakın *l* ~ *ş* denkliği örneklerinden bir kısmı fonetik yaklaşma, morfolojik benzerlik, anlam yakınlığı, kavram alanı ortaklığı, derin yapı kurgusu, tür farklılığı gibi sebeplerle sağlam veriler olarak değerlendirilemez. 74 veri ise, hem semantik hem de fonetik bakımdan klasik lambdasizm / sigmatizm örnekleriyle aynı derecede –bazıları semantik bakımdan daha da güvenilir– birer denklik örneği olarak kabul edilebilir. Bunlar üzerinde tartışmalar olacağı, bazılarının eleneceği, listeye yeni bazı verilerin ekleneceği kaçınılmazdır. Burada önemli olan ise, lambdasizm / sigmatizm meselesinin bir dil içi mesele olarak değerlendirmeye açık olması ve bunun iki dil arasında (Türkçe ~ Moğolca) olabileceği gibi, bir dilin iki lehçesinde (Türkçe ~ Çuvaşça) ve hatta bir lehçenin iki ağzında bile meydana gelebileceğidir. Bu konuda yeni soruların sorulmasına vesile olacağını düşündüğümüz bu liste, esasında içinde bazı cevapları da barındırmaktadır. Bildiri sınırının aşılması gayesiyle, konu üzerindeki tespitlerimizin bir kısmına başka çalışmalarımızda yer vermek niyetindeyiz.

#### KAYNAKÇA

- Adana : YILDIRIM, Faruk (2006), *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları – I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ankara : AKCA, Hakan (2012), *Ankara İli Ağızları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- AYDEMİR, Hakan (2005), *The Main Pillars of The Turkic Rhotacism-Zetacism*, I. sāmiz, sāmīr-, sāmri-, semre-, *Studia Etymologica Cracoviensia*, (10): s.15-34.
- DS : Türk Dil Kurumu (2009), *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Erzurum : GEMALMAZ, Efrasiyap (1995), *Erzurum İli Ağızları – III*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kars : ERCİLASUN, Ahmet Bican (2002), *Kars İli Ağızları – Ses Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kütahya : GÜLENSOY, Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LİGETİ, Louis (1980), “A Propos du Rhotacisme et du Lambdacisme”, *Central Asiatic Journal*, C. 24. s. 222-250.

- PRITSACK, Omeljan (1964), "Der 'Rhotazismus' und 'Lambdazismus'", *Ural-Altaische Jahrbücher*, Vol. XXXV, s. 337-349.
- Tekin1969 : TEKİN, Talat (2003), "Zetacism and Sigmatism in Proto-Turkic" (AOH, 22, 1969: 51-80), *Makaleler-1 (Altayistik)* (Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Ankara: Grafiker Yayınları, s. 1-37.
- Tekin1979 : TEKİN, Talat (2003), "Once More Zetacism and Sigmatism" (CAJ, 23, 1979: 118-137), *Makaleler-1 (Altayistik)* (Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Ankara: Grafiker Yayınları, s. 111-130.
- Tekin1985 : TEKİN, Talat (2003), "Altaic Etymologies Based On 'Sporadic Alternation'" (*Olon Ulsın Mongolç Erdemtniy IV ih Xural II Bot'*, Ulaan Baatar, 1985: 63-72), (Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Ankara: Grafiker Yayınları, s. 205-213.
- Tekin1992 : TEKİN, Talat (2003), "Sigmatism in Chuvash Reviewed" (Türk Dilleri Araştırmaları, 1992: 121-130), *Makaleler-1 (Altayistik)* (Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Ankara: Grafiker Yayınları, s. 298-307.
- Tekin1996 : TEKİN, Talat (2003), "Altaic Etimologies: I" (International Journal of Central Asian Studies, Volume I, Korea, 1996: 245-268), *Makaleler-1 (Altayistik)* (Haz.: Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Ankara: Grafiker Yayınları, s. 356-375.
- TS : Türk Dil Kurumu (2010), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILMAZ, Emine (1997), *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.